

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ**

MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Səfərov Rəşad Səfər oğlu

**“İNVESTİSİYALARIN STİMULLAŞDIRILMASINDA VERGİ
SİYASƏTİNİN ROLU”**

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İstiqamətin şifri və adı: İİM 060403 “Maliyyə”

İxtisasın adı: “Vergi və vergiqoyma”

Elmi rəhbər:
i.e.d. Ələkbərov Ə. Ə.

Magistr proqramının rəhbəri:
i.e.n. dos. İ.M.Rzayev

Kafedra müdiri:
i.e.d. Ələkbərov Ə. Ə.

B A K I - 2 0 1 6

M Ü N D Ə R İ C A T

Səh

GİRİŞ	3-5
I FƏSİL. İNVESTİSİYA FƏALİYYƏTİNİN NƏZƏRİ-METODOLOJİ ƏSASLARI	
<i>1.1. İnvestisiya fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsinin nəzəri-metodoloji əsasları və onların əhəmiyyəti</i>	-6-22
<i>1.2. Vergitutma mexanizmində beynəlxalq təcrübə və müqayisəli təhlil</i>	-22-30
II FƏSİL.VERGİ SİSTEMİNİN İNVESTİSİYA FƏALİYYƏTİNƏ TƏSİRİ	
<i>2.1. Vergilərin təsərrüfat subyektinin iqtisadi vəziyyətinə təsirinin təhlili</i>	-31-41
<i>2.2. Azərbaycanca investisiya mühiti və onun formalaşmasında vergiləri xüsusiyyətləri</i>	-42-47
III FƏSİL. AZƏRBAYCANDA VERGİ SİYASƏTİNİN İNVESTİSİYA MÜHİTİNƏ TƏSİRİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ	
<i>3.1. Vergi sisteminin iqtisadiyyatın investisiya aktivliyinə təsirinin qiymətləndirilməsi və stimullaşdırıcı rolu</i>	-47-54
<i>3.2. Vergi siyasətinin investisiya mühitinə təsirinin təkmilləşdirilməsi iştirakçıları</i>	-54-69
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR	70-73
ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	74-77
XÜLASƏ	78
PEZİOME	-79
SUMMARY	-80
REFERAT	81-83

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən həyata keçirilən uğurlu siyasət ölkədə yeni inkişaf modelinin formalaşmasına və ölkənin dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyasına, neft və qeyri-neft sektorunun dinamik inkişafına, əhalinin rifah halının yaxşılaşmasına, iqtisadiyyatın tarazlı və proporsional tərəqqisinə şərait yaratmışdır.

Beynəlxalq təcrübədən məlumdur ki, bir çox ölkələr iqtisadiyyatlarında yaranmış böhran vəziyyətinin aradan qaldırılmasında xarici kapitaldan daha geniş istifadə etmişlər. Belə ki, ölkədə, əhalinin yoxsulluq səviyyəsindən aşağı həddə yaşaması və büdcə kəsirinin həddən artıq böyük olması şəraitində nə dövlət və nə də yerli sahibkarlar hər hansı bir tədbirə əl ata bilmirlər. Belə bir şəraitdə xarici kapitalın cəlb olunması və istifadəsi həm ölkəyə yeni texnologiyanın cəlb olunması, həm də yeni iş yerlərinin açılması deməkdir. Lakin bunların hamısını xarici investisiyaların sayəsində etmək də düzgün deyil. Belə ki, iqtisadi inkişafa nail olduqca başqa alternativ maliyyə mənbələrini aşkar etmək lazım gəlir və bu maliyyə mənbələrini də daxilə axtarmaq lazımdır. Bu günki gündə daxili maliyyə mənbələrinin investisiya fəaliyyətinə cəlb olunması çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

İnvestisiya siyasətinin həyata keçirilməsində mövcud hüquqi baza əvvəlcə qəbul edilmiş qanunlar, ilkin investisiya axınına mane olan bürokratik əngəlliklərin aradan qaldırılması məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq qərarları, Azərbaycanın iqtisadi potensialı barədə xarici investitorlara verilmiş geniş məlumatlar, onlara dövlətin adından verilmiş təminatlar mühüm rol oynayır.

Hal-hazırda ölkədə investisiya siyasətinin həyata keçirilməsində qarşıda duran ən mühüm məsələlər investisiyaların idarə edilməsi prosesinin yaxşılaşdırılması, dövlət investisiya proqramının başa çatdırılması, investisiya layihələrinin iqtisadi əsaslandırılmalarının idarəetmə potensialının artırılması, respublikanın hər bir rayonunun sosial-iqtisadi inkişafının imkanlarını özündə əks

etdirən investisiya xəritələrinin hazırlanması və regionlara investisiya sərmayələrinin səviyyəsinin yüksəldilməsidir.

Dissertasiyanın məqsəd və vəzifələri. Bumagistr dissertasiyasının məqsədi ölkədə əlverişli investisiya mühitinin formalaşmasından, vergi yükünün beynəlxalq təcrübəsinin öyrənilməsindən, vergi ödənişləri sisteminin səmərəliyinin qiymətləndirilməsindən, vergi ödənişləri sisteminin optimallaşdırılması istiqamətlərinin və onun təkmilləşdirilməsi yollarının müəyyən edilməsindən ibarətdir.

Dissertasiyanın vəzifələrinə isə vergilərin və vergi ödənişləri sisteminin əsas xüsusiyyətlərinin müəyyən edilməsi, vergi yükünün beynəlxalq təcrübəsinin öyrənilməsi, Azərbaycanda əlverişli investisiya mühitinin formalaşmasının müəyyən edilməsi, vergi yükünün səmərəliyinin müəyyən edilməsi və qiymətləndirilməsi və vergi dərəcələrinin optimal səviyyəsinin müəyyən edilməsi aiddir.

Tədqiqat işinin predmeti. Tədqiqat işinin predmetini Azərbaycanın müasir vergi sistemi, investisiya mühiti təşkil edir.

Tədqiqat işinin obyektini. Tədqiqat işinin obyektini isə vergi infrastrukturunun fəaliyyətinin göstəriciləri və ölkə iqtisadiyyatının inkişafı üçün investisiyaların təşviqində vergilərin optimal rolunun müəyyən edilməsi təşkil etmişdir.

Tədqiqat işinin informasiya bazası. Bu tədqiqatın informasiya bazasını Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyinin Nazirliyinin statistik məlumatları və Azərbaycan Respublikası Statistika Komitəsinin, İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyinin illik hesabatları təşkil etmişdir.

Tədqiqat işinin nəzəri və metodoloji əsaslarını klassiklərin, Azərbaycanın və xarici ölkələrin elmi əsərləri vergilər, vergitutma, vergi siyasəti və vergi sistemi haqqında elmi əsərləri, Azərbaycan Respublikasının qanunları və normativ aktları, vergi yükünün əsas istiqamətlərini müəyyən edən Hökumətin qərarları və Vergilər Nazirliyinin normativ-hüquqi aktları təşkil edir.

Tədqiqat işinin elmi yeniliyi. İntestisiyaların nəzəri və praktiki tərəfləri və vergi yükünün beynəlxalq təcrübəsi öyrənilmişdir. Azərbaycanda vergi siyasətinin

investisiya mühitinə təsirinin müasir vəziyyəti təhlil edilmiş və investisiya mühitinin yaxşılaşdırılmasında vergitutmanın təkmilləşdirilməsi istiqamətləri müəyyən edilmişdir.

Dissertasiyanın praktiki əhəmiyyəti. Bu magistr dissertasiyasının praktiki əhəmiyyəti gələcəkdə bu cür problemləri diqqət mərkəzində saxlamaqla elmi tədqiqat işlərində üçün faydalı olacağından ibarətdir.

Dissertasiyanın həcmi və strukturu. Dissertasiya işi kompüter yazısı ilə müvafiq standartlara uyğun yazılmış və 77 səhifədən ibarətdir. Tədqiqat işi girişdən, üç fəsildən, nəticədən və ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

I FƏSİL. İNVESTİSİYA FƏALİYYƏTİNİN NƏZƏRİ VƏ METODOLOJİ ƏSASLARI

1.1. İnvestisiya fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsinin nəzəri-metodoloji əsasları və onların əhəmiyyəti

Əvvəlcə investisiya anlayışının mahiyyətinə nəzər yetirək. İnvestisiya gəlir (mənfəət) və ya sosial səmərə əldə etmək məqsədilə sahibkarlıq və digər fəaliyyət növləri obyektlərinə qoyulan maliyyə vəsaitindən, o cümlədən maddi və intellektual sərvətlərdən ibarətdir.

İnvestorlar hasilat, tikinti, innovasiya və maliyyə kapitalı dövriyyəsi siferasına daha çox diqqət yetirirlər. İnvestisiyalaşmanın əsas istiqamətləri istehsalın genişləndirilməsinə, istehsal infrastrukturunun inkişafına, modernləşdirməyə, material ehtiyatlarının artırılmasına, sosial infrastrukturunun inkişafına, elmə, kadr hazırlığına görə fərqləndirilir.

Ölkənin iqtisadi, siyasi və sosial inkişafının ümumi vəziyyəti cəmiyyətin yığıma olan münasibətini özündə əks etdirir. Bütövlükdə iqtisadi inkişaf, səmərəlilik nəinki istehlakın artmasına, eləcə də yığımın səviyyəsinə bilavasitə təsir edir.

Bəzi inkişaf etmiş ölkələrdə belə iqtisadi sabitlik, inflyasiya, daxili münaqişələr və s. əhalinin yığıma mənfi təsir etməklə, investisiya fəaliyyətini xeyli zəiflədir. Qeyd edilənlərdən belə nəticəyə gəlmək olar ki, yığım və investisiya fəaliyyəti bir-biri ilə sıx əlaqədardır. Başqa sözlə yığım potensial investisiya mənbəyi kimi çıxış edərsə, investisiya fəaliyyəti də öz növbəsində iqtisadi və sosial səmərə əldə edilməsi mənbəyi kimi çıxış edir. Yığımın artması ilə investisiyalar artır və əsas fondların istifadəyə verilməsi baş verir. Vəni iqtisadi artımın sürətləndirilməsi yığımın səviyyəsindən asılı olur.

İnvestisiyalar həcmnin artdığını həmçinin bununla əlaqəli Azərbaycan üçün hansı imkanların yarandığını aydınlaşdırmaq məqsədi ilə kapitalın beynəlxalq hərəkətinin izahını verən nəzəriyyələri nəzərdən keçirtmək məqsədə uyğun hesab edilir.

Neoklassik nəzəriyyə klassik beynəlxalq ticarət nəzəriyyə çərçivəsində inkişaf etmişdir. Bu nəzəriyyənin əsasını beynəlxalq ticarətdə müqayisəli üstünlüklərin Rikardo prinsipi təşkil edir. Həmin prinsipə əsaslanaraq iqtisadçı C.Mill ilk dəfə 19-cu əsrdə kapitalın ölkələrarası hərəkəti məsələlərilə məşğul olmağa başlamışdı. Rikardonun ardınca o eyni etmişdir ki, ölkələrin arasında mənfəət norması fərqli olduğu üçün kapital bir ölkədən digər ölkəyə hərəkət edir. Mill göstərmişdir ki, ölkələrin mənfəət normaları arasındakı fərqi böyük olmalıdır ki, xarici investorların qarşılaşa biləcəyi risklərin öhdəsindən gəlmək mümkün olsun.

Kapitalın beynəlxalq hərəkətinin neoklassik nəzəriyyəsi tam şəkildə 20-ci əsrin ilk onilliyində Hekşer, Olin, R.Nurkse və K.Iversen tərəfindən formalaşmışdır.

Hekşer özünün konsepsiyası çərçivəsində son faydalıq nəzəriyyəsinə əsaslanaraq istehsal amilərinin qiymətlərinin beynəlxalq tarazlaşma tendensiyası haqqında tezisi formalaşdırmışdır.

Olin öz beynəlxalq ticarət konsepsiyasında qeyd etmişdir ki, istehsal amilləri o səbəbdən hərəkət edir ki, onlara olan tələb müxtəlif ölkələrdə fərqlidir: onlar son məhsuldarlığı aşağı olan yerdən son məhsuldarlığı yüksək olan yerə doğru hərəkət edir. Kapital üçün məhsuldarlıq faiz dərəcəsilə müəyyən edilir. Bundan əlavə isə Olin kapitalın beynəlxalq hərəkətinə təsir göstərən əlavə momentləri də qeyd etmişdir: gömrük maneələri, müəssisələrin kapital qoyuluşunu coğrafi diversifikasiya etmək cəhdi, ölkələrin arasındakı siyasi mübahisələr, xarici investisiya fəaliyyətindəki risklər və bu səbəbdən onların təhlükəsiz və riskli investisiyalara bölünməsi. Nurkse kapitalın beynəlxalq hərəkətinin fərqli modellərini yaratmışdır. Nurkse, bu nəticəyə gəlmişdir ki, mal-əmtəə ixracı sürətli şəkildə artan ölkədə kapital üçün böyük tələb yaranır və bununla da ölkənin kapital idxalı artır.

K.Iversen qeyd etmişdir ki, kapitalın fərqli formaları müxtəlif beynəlxalq çevikliyə malikdir. Məhz eyni ölkəni aktiv şəkildə həm kapitalı ixrac etməsi, həm də kapitalı idxal etməsi faktı bunlar ilə izah edilə bilər.

Kapitalın son məhsuldalığı aşağı olan ölkədən daha yüksək olan ölkəyə doğru hərəkət etməsi hər iki ölkə üçün istehsal amillərinin daha da effektiv kombinasiyasına və ÜMG-nin artımına səbəb olacaqdır.

Neokeyns nəzəriyyəsi neoklassik nəzəriyyə kimi də makroiqtisadi analize əsaslanır. Bu nəzəriyyələrin çatışmayan cəhəti isə bundan ibarətdir ki, çünki onlar fərdi investorların davranışını tədqiq etmirlər.

Neokeyns nəzəriyyəsi kapital hərəkətilə ölkənin tədiyyə balansı arasında olan əlaqəyə daha çox fikir verir. Belə ki, Keyns qeyd edirdi ki, kapitalın beynəlxalq hərəkəti ona görədir ki, ölkələr müxtəlif tədiyyə balansına malikdir.

C.Keyns klassiklərin əksinə olaraq məcmu tələbin məcmu təklifi doğrduğunu qəbul edir və deyir ki, istehsalın həcmi onun potensialından aşağı vəziyyətdə olması kütləvi işsizliyin yaranmasına səbəb olur. Qiymətlər və əmək haqları qısa vaxtda dəyişə bilmədiyinə görə bazar mexanizmi iqtisadiyyatı bu vəziyyətdən çıxara bilmir. Ona görə də dövlət özünün pul-kredit və vergi siyasətlərində, büdcə tərtibatında məcmu tələbin artırılmasına çalışmalıdır. Keynsçilərə görə ictimai istehsalın və məşğulluğun səviyyəsi və həcmi məcmu təkliflə deyil, məcmu tələblə müəyyən edilir. Bu nəzəriyyəni həm də «səmərəli tələb» nəzəriyyəsi də adlandırırlar. C.Keyns nəzəriyyəsinə görə burada əsas problem milli gəlirin bölüşdürülməsidir. Bu bölgünü o, istehlak və yığımın hərəkətilə əlaqələndirir. Onun fikrincə, investisiya çox olduqca bu gün istehlakın həcmi bir o qədər az olar və gələcəkdə onun artımı üçün əlverişli şərait yaranmış olar. C.Keynsin investisiya nəzəriyyəsi nəzərdə tutur ki, investisiyaların həcmi dəyişməsi iqtisadi inkişafın hərəkətverici qüvvəsidir.

Xarrod öz «iqtisadi dinamika» modelində qeyd etmişdir ki, kapital ilə zəngin olan ölkənin iqtisadi inkişaf tempi nə qədər aşağıdırsa, kapitalın həmin ölkədən çıxarılması tendensiyası da bir o qədər güclüdür. Neokeyns nəzəriyyəsi uzun müddət Afrika, Asiya və Latın Amerikasına göstərilən kömək siyasətinin əsasını təşkil etmişdir. Çünki bu nəzəriyyəyə görə kapital ixracı həm ixracatçı, həm də idxalatçı ölkədə işgüzar aktivliyi stimullaşdırır. K.Marks isə, kapital ixracını onun ölkədəki artıqlığı ilə izah edilmişdir. O, izafi kapital dedikdə

elə kapital başa düşülür ki, onun istifadə edilməsi ölkə üçün mənfəət normasının aşağı düşməsi ilə nəticələnə bilər.

XX əsrin 80-ci ildən iqtisadi tənzimləmənin yeni yanaşmaları baş vermişdir. Yüksək inflyasiya və istehsalın aşağı düşməsi problemlər yaratdı və C.Keyns nəzəriyyəsi istifadə etmək mümkün olmadı. Belə şəraitdə monetarizm nəzəriyyəsi yarandı. Bu nəzəriyyə tərəfdarları istehsalın həcmi və qiymətlərin dəyişməsinin pul təklifindən asılı olduğunu iddia edirlər. Monetaristlər pul nəzəriyyəsi zənginləşdirməklə, pul dünyasının mal dünyasına, bütövlükdə iqtisadiyyatın inkişafına təsirini öyrənməklə, monetar siyasəti formalaşdırırlar. Monetaristlər belə nəticəyə gəlmişlər ki, pul küləsinin həcmi tənzimləmək yolu ilə cəmiyyətdə məcmu tələbə və qiymətlərin səviyyəsinə nəzarət etmək olar. Pul-kredit vasitəsilə iqtisadiyyatın tənzimlənməsi haqqında bütöv bir nəzəriyyə olmaqla, monetarizm mahiyyət etibarilə keynsçiliyə alternativ hesab olunur. Onlar məşğulluğun və iqtisadi sabitliyin təminatını pul-kredit siyasətində görürlər. Monetaristlər bazar sistemində özünü tənzimləmə sistemi kimi baxaraq, dövlətin rolunun maksimum məhdudlaşdırılması ideyasını təbliğ edirlər. Onların fikrincə bütün hallarda pul küləsinin davamlı artımı təmin edilməlidir.

Iqtisad həyatda dövlətin iştirakının məhdudlaşdırılması, rəqabətin inkişafı üçün maksimum əlverişli şəraitin yaradılması ideyasını təbliğ edənlər neoliberalist məktəbin nümayəndələri hesab olunur. Onların fikrincə dövlət nə sosial sığorta ilə, nə təhsilin təşkili ilə, nə də mənzil haqqının dərəcəsi ilə məşğul olmamalıdır. Neoliberalistlər dövlətin pul siyasəti və valyuta emissiyası üzərində nəzarətdən imtina etməsini istəyirlər. Onlar hesab edir ki, pul emissiyası bir-biri ilə rəqabətdə olan banklar məşğul olmalıdırlar.

Azərbaycanda da «dövlət iqtisadiyyatdan getməlidir» ideyasını təbliğ edənlər vardır. Lakin bir neçə ölkənin, o cümlədən Qərbi Almaniyanın ikinci dünya müharibəsindən sonra dağılmış iqtisadiyyatının bərpasında dövlət idarəetmə vasitələrinin rolu danılmazdır.

XX əsrin 90-cı illərindən inkişaf etmiş ölkələrdə, sosial təminat, səhiyyə və təhsilə dövlət xərclərinin əhəmiyyətli dərəcədə artımı müşahidə olunmaqdadır.

Buna əyani misal kimi Azərbaycanda Regionların sosial- iqtisadi inkişafı haqqında qəbul edilmiş Dövlət Proqramlarını göstərmək olar. Bu proqramlar 2004-cü ildən başlayaraq hər biri 5 illik dövrü əhatə etməklə qəbul olunmuşdur. 2004-2008 və 2009-2013-cü illər üzrə Dövlət Proqramlarının icrası sayəsində Azərbaycanda yüz minlərlə yeni iş yerləri açılmış, minlərlə irili-xırdalı müəssisələr istifadəyə verilmiş, yüzlərlə məktəb, uşaq bağçası, səhiyyə obyektləri tikilib istifadəyə verilmişdir. Bu işlərin çoxu regionlarda həyata keçirildiyi üçün, ölkə əhalisinin sosial-rifah halı yüksəlmiş, yoxsulluğun səviyyəsi xeyli aşağı düşmüşdür (5%-ə qədər). Bunları nəzərə alaraq dövlətin iqtisadiyyatdan getməsi arzu edilməzdir. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycanda kifayət qədər işçi qüvvəsi olduğu üçün burada istehsalın artımının investisiyaların stimullaşdırılması hesabına həyata keçirilməsi daha məqsədə uyğun hesab edilir. Dünyada iqtisadi böhranın davam etməsinə baxmayaraq Azərbaycanda hər il iqtisadi inkişaf nəzərə çarpır. Bunu 2014-cü ilin 9 ayı ərzində sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına həsr olunmuş Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin iclasının materiallarından aydın görmək olar. Belə ki, Bu ilin doqquz ayında ümumi daxil məhsul 2,5% artmış, eyni zamanda qeyri-neft sektorunda artım 6% təşkil etmişdir. Bununla yanaşı ölkədə inflyasiya səviyyəsi 1,5% olmaqla əhalinin pul gəlirləri 5,4% artmışdır.

Dövlətin apardığı məqsədyönlü siyasət nəticəsində hər il ölkə iqtisadiyyatının inkişafına külli məbləğdə investisiya yatırımları edilir. Cari ildə də bu belə olacaqdır. Təkcə, 10 ay ərzində investisiyanın həcmi 19 mlrd.dollar təşkil etmişdir. Bu məbləğin 11 mlrd.dolları daxili mənbələr hesabına olmuşdur. Bu da Azərbaycanda investisiya mühitinin yaranmasından xəbər verir. Yerli və xarici investorlar bizim ölkəmizə inanırlar. Məlum olduğu kimi dünyanın bir çox ölkələri xarici investisiyaların cəlb edilməsi üçün ciddi rəqabət aparırlar. Çünki iqtisadi inkişafı investisiya qoyuluşları müəyyən edir. Investisiyalar müxtəlif iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinə yönəldilir. Burada həm sənaye, həm kənd təsərrüfatı, həm turizm və təbii ki, karbohidrogen (neft-qaz) ehtiyatlarının inkişaf etdirilməsi də vardır. Başqa sözlə iqtisadiyyatın şaxələnməsi, çoxşaxəli iqtisadiyyat

nəzərdə davamlı inkişafı təmin edir. Müxtəlif mərhələlərdə inkişaf etmiş ölkələrdə iqtisadi artımın stimullaşdırılmasının spesifik xüsusiyyətləri olmuşdur.

Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, öz ümidinə buraxılan “görünməz əllər” prinsipi ilə fəaliyyətdə olan iqtisadiyyat ya inflyasiya, ya da işsizliyin baş verməsinə səbəb olur. Belə vəziyyətə düşən iqtisadiyyat C.Keyns nəzəriyyəsinə görə öz gücü ilə bu vəziyyətdən çıxıb bilmir. C.Keynsin fikrincə, tam məşğulluq halında məcmu tələbi və məcmu təklifi bərabərləşdirmək üçün bazarın daxili mexanizmi yoxdur. Ancaq bu vəziyyətin tənzimlənməsində dövlətin müdaxiləsi öz müsbət nəticəsini verə bilər. C.Keyns özünün məcmu tələb nəzəriyyəsində tam məşğulluğu təmin etmək məqsədilə dövlət xərclərinə xüsusi əhəmiyyət vermişdir. C.Keyns eyni zamanda iqtisadi səmərəlilik probleminə də baxmışdır. C.Keyns müəyyən etmişdir ki, bazar iqtisadiyyatında gəlirlərin artımı onun ardınca eyni proporsiyada investisiyaların artımına səbəb olmayacaqdır. Bu onunla izah edilir ki, investisiya haqqında qərarlar müxtəlif subyektlər tərəfindən qəbul edilir ki, onların da bu barədə fikir və motivləri müxtəlif olur.

Ümumilikdə investisiyanın həcmi ssuda faizi normasından, əsas kapitala qoyulan investisiyanın gözlənilən mənfəət normasından, bazar konyukturasının vəziyyətindən, vergi dərəcəsindən və digər amillərdən asılı olaraq formalaşır. Təcrübə göstərir ki, işçi qüvvəsi kifayət qədər olan ölkələrdə istehsalın artımının investisiyaların stimullaşdırılması əsasında həyata keçirilməsi daha məqsədəuyğundur. Azərbaycan da bu ölkələrə aiddir.

Keçid iqtisadiyyatlı ölkələrdə iqtisadi nəzəriyyələrin müddəaları ilə yanaşı “Vaşinqton konsensusu” adı altında formalaşmış konsepsiyadan istifadə edilməsi də tövsiyə olunur. Bu konsepsiya əslində Beynəlxalq Valyuta Fondu və Dünya Bankının proqramıdır. Bu Beynəlxalq Maliyyə qurumlarının kreditlərindən istifadə edən ölkələrin bu proqramın aşağıdakı tələblərinə əməl etməlidirlər:

- qiymətlərin liberallaşdırılması;
- makroiqtisadi sabitlik (illik inflyasiyanın 40%-dən az olması);
- dövlət xərclərinin məhdudlaşdırılması;

- dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsi;
- açıq iqtisadiyyat və s.

Bu tövsiyələrdən dövlətlər öz iqtisadi inkişafının tələbləri baxımından qəbul və ya imtina edə bilərlər. Müxtəlif yanaşmalar milli maraqlara uyğun olmalıdır. Azərbaycan üçün iqtisadi inkişafın Malayziya modeli daha önəmli hesab edilə bilər. Bu ölkədə aqrar sektorun dinamik inkişafı ixrac yönümlü sahələrin inkişafına dövlət dəstəyi, daxili maliyyə mənbələrinin səfərbərliyə alınması dövlət siyasətinin əsasını təşkil edir.

Beynəlxalq Maliyyə Fondunun tövsiyələrindən imtina edən Malayziya iqtisadi problemləri müstəqil həll etməklə, ölkədə prioritet sahələrin (elektronika) prioritet inkişafına nail olmuş, dünya bazarında avtomobillər, məişət elektronikasısı, toxuculuq və tikij məmulatları ilə iştirakını möhkəmləndirir.

İqtisadi modellərin təhlili göstərir ki, bunların heç birini açıq şəkildə Azərbaycan iqtisadiyyatına tətbiq etmək olmaz. Azərbaycan «bazar iqtisadiyyatı» şəraitində gənc dövlət olaraq özünə görə formalaşmış sosial-iqtisadi inkişafı mövcuddur. Bu xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla, müxtəlif ölkələrin iqtisadi inkişafı təhlil edilməklə özümü zərər verməyən modellərdən istifadə edilməsi daha məqsədə uyğun hesab edilir.

Bütövlükdə, hər bir cəmiyyətdə investisiyanın səviyyəsinə bir neçə amil təsir edir ki, bunlardan biri də “investisiyanın qorunması” təhlükəsizliyidir. Vəsait sahibləri öz vəsaitlərinin itirilməsindən qorxmasa, o az gəlirə malik olsa belə, onu investisiya fəaliyyətinə qoya bilər. Əksinə, o hiss etsə ki, vəsaitin itirilmə təhlükəsi mövcuddur, nə qədər imkan olsa belə, onu investisiya fəaliyyətinə yatırımaqdan çəkinəcəkdir.

Digər vacib amillərdən biri, investisiyanın gəlirlilik səviyyəsidir. Bu amil, bütün hallarda, vəsaitin təhlükəsizliyi ilə qarşılıqlı əlaqədə olur. Vəsait yatırımından gözlənilən gəlir nə qədər yüksək gözlənilirsə, onun itirilmə riski də bir o qədər yüksəkdir.

İnvestisiya fəaliyyətinə təsir edən amillərdən biri də ölkədə maliyyə bazarının təşkilisəviyyəsidir.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, müasir şəraitdə əhalinin gəlirləri hələ kifayət qədər çox deyil, odur ki, onun birbaşa investisiya fəaliyyətində iştirakı qeyri-mümkündür. Ancaq, ölkədə maliyyə bazarının inkişafı lazımı səviyyədə olarsa, əhali qısa müddətə belə, müvəqqəti sərbəst pul vəsaitlərini qiymətli kağızlara yatıra bilər ki, bu isə investisiya fəaliyyətində istifadə oluna bilər.

İqtisadi nəzəriyyənin neoklassik istiqamətinin amerika məktəbinin nümayəndəsi C.Klarkın konsepsiyasına əsasən cəmiyyət üzvlərinin illik gəliri üç ən iri paydan formalaşır. Həmin bu paylara- əmək haqqının ümumi məbləği, faizlərin ümumi məbləği və rentanın ümumi məbləği aiddir.

İqtisadi sistemin dəyişməsi ilə əlaqədar hər cəmiyyətdə yeni sosial xərclər də meydana çıxır. Bunlardan işsizliyə görə müavinət, işdən azad edilənlərin yeni ixtisas əldə etmələri üçün xərclər, qaçqın və köçkünlərə yardım və digər məqsədlərə büdcədən xüsusi vəsaitlər ayrılır. Ölkədə ümumi gəlirlərdən dövlətin payının artırılması üçün bir sıra təxirəsalınmaz tədbirlərin görülməsinə diqqət verilməlidir. Bunlardan vergi dərəcələrinin düzgün müəyyənləşdirilərək ona dəqiq əməl edilməsini, dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi hesabına büdcəyə daxil olmaların artırılması, dövlət əmlakının idarəyə verilməsindən büdcəyə daxil olmaların artırılması, bazar iqtisadiyyatının tələblərinə əməl etməklə digər daxilolmaların artırılmasını göstərmək olar.

İnvestisiya ölkə iqtisadiyyatı üçün nisbətən yeni iqtisadi anlayışdır. Planlı təsərrüfat sistemində əsasən “kapital qoyuluşu” anlayışı istifadə olunurdu. Bura yeni əsas fondların yaradılması, mövcud müəssisələrin genişləndirilməsi və yenilənməsi, eləcə də yeni obyektlərin tikintisi ilə əlaqədar xərclər aid edilirdi. “İnvestisiya fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikası qanun qəbul edildikdən sonra investisiya anlayışı altında pul vəsaitləri, məqsədlə bank əmanətləri, pay və səhmlər, istiqrazlar eləcə də digər qiymətli kağızlar, maşın və avadanlıqlar, kreditlər, digər əmlak hüquqları, sahibkarlıq fəaliyyətinə yatırılan intellektual qiymətli və s. aiddir.

İnvestorun iqtisadiyyatın hər hansısa sahəsinə vəsait yatırması ölkədə mövcud investisiya mühitindən asılıdır. Bu mühit hüquqi, siyasi, iqtisadi, sosial və

digər amillərdən asılıdır. Bu mühitin əsas amili olaraq gözlənilən gəlir və eləcə də risk səviyyəsi nəzərə alınmalıdır. Xarici investor ölkədə mövcud amiləri hərtərəfli təhlil etdikdən sonra investisiya yatırmaq-yatırmayacağı haqqında qərar qəbul edirlər. Təsadüfi deyil ki, Azərbaycanda ilk iqtisadi qanunlardan «Xarici investisiyanın qorunması haqqında» Azərbaycan Respublikası qanunu 1992-ci ildə qəbul edilmişdir. Azərbaycanda investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması üçün vergi və gömrük qanunvericiliyində bir çox yeniliklər tətbiq edilmişdi ki, bu da xarici investorların ölkəyə gəlməsinə yaxşı təminat verir. Bu gün ölkədə kifayət dərəcədə cəlbedici investisiya mühiti formalaşmışdır.

Qeyd edildiyi kimi investisiya pul vəsaitləri, qiymətli kağız, əmlak hüququ, həmçinin sahibkarlıq fəaliyyətilə bağlı gəlir əldə etmək məqsədilə istifadə edilən vəsait kimi real və portfel investisiyalarından ibarətdir. İntestisiya iki növü vardır: real və maliyyə investisiyaları.

Real investisiyalar - maddi və qeyri-maddi sahədə real aktivlərə yatırılan vəsaitlərdən ibarətdir. Qeyri-maddi istehsal sahələrinə qoyulan aktivləri bəzən “investisiya” investisiyaları adlandırırlar. Real investisiyalar firmanın əsas və dövriyyə kapitalının formalaşmasına istifadə edilir. Real və maliyyə investisiya arasında dəqiq sərhəd çəkmək qeyri-mümkündür. Misal kimi, investor qiymətli kağızın ilkin bazarda səhm alaraq investisiya projesini maliyyələşdirsə, o yeni müəssisə yaradılması həmçinin mövcud obyektlərin modernizasiyası vasitəsi ilə onun sahibkarlarından birinə çevrilməsi mümkündür. Əgər investor vəsaitini geri qaytarmaq istəyirsə, o, öz səhmni ikinci bazarda sataraq digər investorun da sahibkara çevrilməsinə şərait yaradır.

Portfel investisiyalar müxtəlif maliyyə aktivlərinə yatırılan vəsaitə deyilir. Portfel investisiyaları istiqraz, səhm və digər qiymətli kağız və müəssisələrin aktivlərinə qoyula bilər. Maliyyə investisiyaları vasitəsi ilə investor özünün maliyyə kapitalını artıraraq, qiymətli kağızlara görə dividend əldə edir.

İntestisiya fiziki və hüquqi şəxslərin, həmçinin dövlətin investisiya layihələrinin reallaşdırılması üçün praktiki hərəkətlərin məcmusudur. İntestisiyanın aşağıdakı formalarda həyata keçirilməsi mümkündür:

- vətəndaşlar, QHT-lərin təsərrüfat birlikləri, həmçinin digər hüquqi şəxslərin kollektiv mülkiyyətçiləri;
- dövlətinvestisiyaları;
- xariciinvestisiyalar;
- fiziki və hüquqi şəxslərin birgə vəsaitləri.

İnvestisiya fəaliyyətinin subyekti və obyektlərini fərqləndirmək lazımdır: investisiyanın subyektləri dedikdə bura fiziki və hüquqi şəxslər, xarici dövlət, investorlar, sifarişçilər, işin icraçıları, investisiya obyektinin gələcək istifadəçisi, vasitəçilər, bank və sığorta təşkilatları nəzərdə tutulur.

İnvestisiyanın obyektləri dedikdə iqtisadiyyatın müxtəlif sahəsinə kapital yatırımı, qiymətli kağız, məqsədli pul qoyuluşu, elmi texniki məhsul, intellektual qiymətlilər, həmçinin dövlət, bələdiyyə və xüsusi mülkiyyətdəki əmlak aid əmlak və s. Nəzərdə tutulur.

İnvestisiya və kapital mahiyyət etibarı ilə eyni olsa da, onların əhatəsi müxtəlifdir. Belə ki, əyər investisiya yatırımı əsas fondların və istehsal gücünün yenilənməsi, mövcud oolan obyektlərdə onların təzələnməsilə əlaqəli xərcləri birləşdirirsə, investisiya daha da geniş anlamda işlənir. Kapital yatırımından başqa da ətraf mühitin mühafizəsi xərci, ETT-nin inkişafına investisiya qoyuluşu, kadr hazırlığı xərci və investisiya yatırımlarına aid edilir. İnzibati amirlik sistemində mülkiyyət üzərində dövlət inhisarının mövcudluğ vaxtı iqtisadi ədəbiyyatda əsasən «kapital qoyuluşu» anlayışından istifadə edilmişdir. Cəmiyyət miqyasında hər il yeni yaradılan xalis gəlirin 20 faizə qədəri geniş təkrar istehsalı davam etdirmək məqsədi ilə “kapital qoyuluşu” xərcinə ayrılırdı. Hazırda mülkiyyətin dövlətsizləşdirilməsi və xüsusi mülkiyyətin bərqərar olması investisiya qoyuluşlarının mənbələrinin fərqliliyinə səbəb olmuşdur. İndi büdcə vəsaiti ilə yanaşı xüsusi vəsait, bank krediti, cəlb edilmiş vəsait, müxtəlif yatırımlar və s. İnvestisiyanın maliyyələşmə mənbəyi kimi çıxış edir. Vəsaitin səmərəliliyini yüksəltmək üçün, onun sahə, ərazi, həmçinin texnoloji quruluşlarını fərqləndirmək lazımdı. İnvestisiya qoyuluşunun sahə quruluşu dedikdə hazırkı dövr üçün nəzərdə

tutulan vəsaitin ayrı-ayrı sahələr arasında bölgüsü, həmçinin bu sahələrin yekunda xüsusi çəkisi nəzərdə tutulur. Bu hansısa sahənin inkişafını diqqətdə saxlamaq üçün vacibdir.

İnvestisiya qoyuluşunun ərazi quruluşu dedikdə, regionlar arasında bölgüsü, hər iqtisadi rayonun ümumi məbləğ üzrə xüsusi çəkisi nəzərdə tutulur. Bilindiyi kimi ölkədə istehsal gücüü və məhsuldar qüvvələr ölkədə qeyri-bərabər yeniəşmişdir. Həmin disproporsiyayı qaydaya salmağın əsası kapital qoyuluşunun ərazi quruluşunun yaxşılaşdırılmasından asılıdır. Təsadüfi deyildir ki, 2004-də qəbul edilən “Regionların sosial-iqtisadi inkişafı haqqında” Proqram bu məsələlərin qaydaya düşməsinə istiqamətlənmişdir.

İnvestisiya yatırımının texnoloji quruluşu dedikdə, nəzərdə tutulan vəsaitin tikinti-qurasdırma işlərinə, avadanlığın, mexanizmin alınmasına və digər xərclərə istifadəsi, həmçinin ayrı-ayrı xərc elementlərinin yekunda xüsusi çəkisi müəyyən edilməlidir.

İnvestisiya qoyuluşunun səmərəliliyinin artırılmasında kapitalın müxtəlif məqsədlər üzrə istifadəsinin quruluşunu təkmilləşdirmək mühüm rola malikdir.

İnvestisiyaların maliyyələşdirilməsi mənbəyi dedikdə həmin investisiya layihələrinin reallaşdırılmasına tələb edilən vəsait toplusunu nəzərdə tutur. İnvestisiya mənbəyinin düzgün seçimi əhəmiyyətə malikdir.

Bir qayda olaraq investisiyanın ənənəvi maliyyələşdirmə mənbələrinə xüsusi vəsaitlər, yəni gəlirin bütün formaları, amortizasiya ayırması, pul yığımı, əhalinin əmanəti, hüquqi həxslərin vəsaiti, sığorta ödəmələri, borc vəsaitləri, büdcədən kənar fondların vəsaitləri, büdcə vəsaitləri, həmçinin xarici investorların vəsaitləri və s. aiddir.

Bütövlükdə isə bu maliyyələşmə mənbələrini 2 qrupda göstərmək mümkündür: mərkəzləşdirilmiş büdcə vəsaiti və qeyri-mərkəzləşdirilmiş büdcədən kənar fondların vəsaiti.

Mərkəzləşdirilmiş büdcə vəsaitindən əsas olaraq dövlət əhəmiyyətli iqtisadi layihə, müdafiə, hüquq-mühafizə, ekoloji, həmçinin sosial tədbirlərin maliyyələşdirilməsində istifadə edilir. Büdcədən maliyyələşmə hesabına dövlət

iqtisadiyyatın struktur dəyişikliklərini həyata keçirməkə regionların sosial-iqtisadi inkişafına müsbət təsir edə bilər. Dövlət investisiyasını o müəssisə ala bilər ki, o dövlət mülkiyyətindədir. Bütçə vəsaitləri məhdud olduğundan o strateji proqramların yerinə yetirilməsi üçün istifadə edilir.

Bütçədən maliyyələşmə dövlətin həmin müəssisələrin kapitalında iştirakı deməkdir. Bütçə krediti dövlətin investisiya qoyuluşunun maliyyələşdirilməsində dəstəyini göstərir. Müəssisə eynilikdə investisiyanın maliyyələşdirilməsində investisiya vergi kreditindən istifadə edə bilər. Həmin halda kreditin qaytarılmasına 1 ildən 5 ilədək möhlət nəzərdə tutulur. Belə kreditlər müştərinin ərizəsi, həmçinin bu kreditin vacibliyini təsdiqləyən şərtlə verilə bilər. Həmin halda tərəflər arasında müqavilə imzalanır və müqavilə müddətində vergi ödəmələr hər hesabatda 50%-dək azaldıla bilər.

Müvafiq bir il üçün dövlətin bütçəsi təsdiq edildikdən sonra bir sıra obyekt və tikintilər dövlət ehtiyatları hesabına məqsədli istifadə edilə bilər. Hökumət komissiyası tərəfindən bütçə hesabına maliyyələşdirməni hansı bankların həyata keçirə biləcəyi də müəyyənləşdirilir.

Qaytarılmayan maliyyələşmə prinsipi istisna olaraq istehsal fəaliyyətinin yeni istiqamətlərində ola bilər. Dövlət maliyyələşməsinin əsas prinsipi maksimum iqtisadi səmərə, həmçinin sosial səmərənin minimum xərclər ilə başa gəlməsidir. Dövlət vəsaiti həmin layihələr qoyulur ki, layihələr maksimum gəlir gətirsin. İstənilən investisiya layihəsinin səmərəliliyi fərqli kriteriyalardan müəyyən edilir. Dövlət əhəmiyyətli layihələr MG-nin və ÜDM-in artımını təmin etməlidirsə, müəssisə üçün də bu gəlirin artımı, əhali üçün mənzil və xidmət haqqının ucuzluğu əsas hesab edilir.

İnvestisiyanın maliyyələşməsi mənbəyindən etibarlı mənbə kimi xüsusi vəsaitlər qeyd edilir. Həmin halda vəsaitin mənbəyi kimi məlum edilən risk səviyyəsi aşağı və müflisləşmə ehtimalı zəif hesab edilir.

Özünü maliyyələşdirmə imkanı müəssəsinin rəqabət imkanını genişləndirməklə onun maliyyə imkanının yaxşı olduğunu göstərir.

Hər hansısa kommərsiya təşkilatının xüsusi vəsaitinin əsas mənbəyi xalis gəlir və amortizasiya ayırmalarıdır. Gəlir ən yaxşı halda müəssisənin inkişafına yönəlir. Bunun üçün isə ilkin şərtlərdən biri də müəssisənin texniki vəziyyəti və gələcək inkişafı imkanlarıdır.

Amortizasiya ayırmaları investisiyaların maliyyələşdirilməsində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu həm sadə, həm də ki, geniş təkrar istehsalı təmin etməlidir. Belə ki, bu mənbə hər zaman müəssisənin sərəncamındadır. Amortizasiya ayırmaları yeni avadanlıqların alınmağına, istehsalın texniki səviyyəsinin daha da yüksəldilməsinə və yeni məhsul növlərinin buraxılışına, həmçinin yeni tikintiyə istifadə edilir.

İnvestisiyanın maliyyələşdirilməsi mənbələri kimi kredit vasitəsilə maliyyələşməni göstərmək mümkündür. Həmin halda borcalan üçün əsas şərt isə kreditə görə faiz dərəcəsidir. Bu tələbdən və təklifdən, depozitdən və əmanətlərə görə faizlərdən, ölkənin inflyasiya səviyyəsindən, həmçinin iqtisadiyyatın inkişafı istiqamətindən, inkişafından asılı olaraq formalaşır.

İnvestisiyanın maliyyələşdirilməsi mənbələrinə cəlb edilmiş vəsaitlər aid edilir. Həmin vəsaitlərə səhmlərin satışından əldə edilən vəsaiti, həmçinin əmək kollektivi üzvlərinin həmin üzvlük haqlarını və s. göstərmək mümkündür.

Bunlardan başqa investisiyaların maliyyələşdirilməsi mənbələri kimi büdcədən kənar fondları, xarici investisiyaları da göstərmək lazımdır. Göründüyü kimi, hansısa obyekt və tikintinin maliyyələşdirməsi müxtəlif ola bilər.

Maliyyələşmə mənbələri kimi çıxış edən bank kreditindən həm investirlər, həm də podratçı təşkilatlar da istifadə edirlər. Bir qayda kimi sifarişçilər orta və uzunmüddətli kreditlərdən çox istifadə edirlər. Podratçı təşkilatlar əsas olaraq qısamüddətli kreditlərə müraciət edir. Bucür kreditör müvəqqəti çatışmayan dövriyyə vəsaitni tamamlamaq üçün istifadə edilir. Buraya xammal və material alınması, nəqliyyat xərcinin, yanacaq enerji haqqının ödənilməsi, fəhlələrin əmək haqlarına və digər məqsədlər üzrə istifadə edilə bilər.

İnvestisiya sferasında bankların da özünəməxsus rolu danılmazdır. Nəzərə alınmalıdır ki, əsaslı tikintidə nəzərdə tutulan investisiya qoyuluşları banklar

tərəfindən qeyri-nağd formada həyata keçirilməlidir. Bunun üçün isə sifarişçi təşkilatlar obyektin yerləşəcəyi ərazinin icazəsini, təsdiq edilən layihə sənədlərinin bir nüsxəsini müvafiq banka təqdim edirlər. Bunlardan başqa sifarişçi banka daxili-titul siyahısını, podratçilə bağlanmış illik podrat müqaviləsinin birinci nüsxəsini, hazırkı ildə yerinə yetiriləcək tikinti-quraşdırma işinin işçi cizgilərinin olmasını təsdiq edən arayışı və yerinə yetiriləcək işlər üzrə hesablaşmaların aparılması qaydası barədə arayışı əlavə etməlidir. Burada hesablaşmaların ya rüblük yerinə yetirilən işlər üzrə, ya mərhələ üzrə və ya obyekt tam qurtararaq sifarişçiyə təhvil verildikdən sonra aparılması mümkündür.

Müvafiq bank təqdim edilmiş sənədləri yoxlayaraq lazımi düzəlişlər etdikdən sonra sifarişçi təşkilat üçün «maliyyələşmə hesabı», podratçı üçün isə lazım gəldikdə əgər onun başqa bankda analoji hesabı yoxdursa, «hesablaşma hesabı» açmaq haqda sərəncam verir. Bundan sonra yerinə yetirilmiş işlər müvafiq qaydada rəsmiləşdirilərək hesablaşma üçün banka təqdim olunur. Bank müvafiq qaydada yoxlama aparıldıqdan sonra onu nağdsız qaydada maliyyələşdirir.

İnvestisiya fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsi mənbələrində «investisiya vergi krediti» özünəməxsus rola malikdir. Bucür halda sifarişçi vergi ödəməkdə möhlətə malikdir, yəni sifarişçiyə verginin ödənilməsində 1 ildən 5 ilədək möhlət verilə bilər.

Bucür investisiya kreditləri sifarişçilərə göstərilən məqsədləri yerinə yetirmək üçün verilə bilər:

- 1) elmi-tədqiqat işinin aparılması, həmçinin yeni iş yerlərinin açılması, o cümlədən ətraf mühitin mühafizəsini təşkil etmək üçün;
- 2) yeni texnologiyaların tətbiqi və innovasiya fəaliyyəti, o cümlədən yeni xammal və material növlərinin yaradılması üçün;
- 3) regionun sosial-iqtisadi inkişafıyla və yaxud da əhaliyə göstəriləcək xüsusi xidmət ilə əlaqəli işlərin yerinə yetirilməsi üçün;
- 4) dövlətin müdafiəsi ilə əlaqəli sifarişlərin yerinə yetirilməsi məqsədləri və s. ilə

İnvestisiya krediti sifarişçinin müraciəti və ona uyğun sənədlərin təqdimatı əsasında verilir.

İnvestisiyanın maliyyələşmə mənbələrinə xarici investorların vəsaitləri də aid edilir. Xarici investisiyalar pul və intellektual sərvətlərdən, o cümlədən qiymətli kağızlardan, digər əmlaklardan və xidmətlərdən ibarətdir. Xarici investisiyanın cəlb edilməsi isə bir çox problemin həllinə bilavasitə təsir göstərir.

Bunlara:

- beynəlxalq əmək bölgüsünü;
- beynəlxalq əlaqələrin inkişafını;
- milliiqtisadiyyatın dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyasını;
- elmi-texniki tərəqqinin tezləşdirilməsini;
- idarəçiliyin yeni formalarının tətbiqini;
- rəqabətin gücləndirilməsini;
- həmçinin bazar iqtisadiyyatının tələblərinə cavab verən kadrların hazırlanmasının və s. göstərmək mümkündür

Qeyd edilən mühüm məsələlərdən biri də xarici investisiyaların qorunmasını təmin etməkdən ibarətdir. Bu da ilk növbədə qanunvericiliyin tələbinə və dövlətin təminatına uyğun həyata keçirilməlidir.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi investisiyaların maliyyələşdirilməsi mənbələrinə büdcədən kənar fondlar hesabına maliyyələşmə də aid edilir. Həmin vəsaitlər xüsusi depozitlərdən və digər vəsaitlərdən ibarətdir. Xüsusi büdcədən kənar vəsaitlərə əsasən müəssisə və təşkilatların gəlirləri və onların hesablarında qalan bölüşdürülməyən vəsaitlər aid edilir.

İnvestisiya qoyuluşunun maliyyələşdirilməsi, müəyyən məbləğ vəsaitin olmasını tələb edir, belə ki, bu da öz növnəsində həm yeni tikinti, həm də mövcud obyektlərdə də genişləndirmə və yenidənqurma işlərinin aparılması üçün material ehtiyatları, maşınlar, avadanlıqlar, cihazlar və s. alınması, o cümlədən, bu işlərin layihə sənədlərinin hazırlanmağına xərclənir.

İnvestisiya prosesinin maliyyə təchizatları onun maliyyələşmə mənbələrini müəyyənləçdirməyə əsas verir. İnvestisiya qoyuluşunun maliyyələşdirilməsi makro-mikro səviyyədə təsnifləşdirilir. Makro səviyyədə investisiya qoyuluşunun maliyyələşdirilməsi daxili, xarici mənbələr hesabına mümkündür.

Daxili mənbələr dedikdə mərkəzləşdirilmiş, qeyri-mərkəzləşdirilmiş mənbələr nəzərdə tutulur.

Burada mərkəzləşdirilmiş mənbələrə dövlətin büdcə vəsaitləri, bələdiyyə büdcəsi vəsaitləri, həmçinin büdcədən kənar fondların vəsaitlərinə sığorta fondları, o cümlədən sosial-müdafiə fondu, pensiya fondu və digərləri aid edilir.

Qeyri-mərkəzləşdirilmiş vəsaitlərə isə müəssisə və təşkilatların gəliri, vətəndaşların şəxsi vəsaiti və digər vəsaitlər aid edilir.

İnvestisiya qoyuluşunun xarici maliyyələşmə mənbəyinə beynəlxalq təşkilatların vəsaitləri, eləcə də hüquqi və fiziki şəxslərin vəsaitləri və beynəlxalq maliyyə-kredit təşkilatlarının vəsaitləri və digərləri aiddir.

Xarici investisiyaların ölkə iqtisadiyyatına cəlbi, digər müsbət proseslərlə bərabər beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin genişlənməsinə, ETT-nin qabaqcıl üsullarının geniş tətbiqinə, o cümlədən texnoloji proseslərin təkmilləşdirilməsinə də şərait yaradır.

Mikrosəviyyədə investisiya qoyuluşunun maliyyələşdirilməsi dedikdə müəssisə və şirkətin özünəməxsus vəsaiti, həmçinin borc və ya cəlb edilmiş vəsaitlər nəzərdə tutulur.

Müəssisə və ya şirkətin özünəməxsus vəsaiti dedikdə müəssisə və ya şirkətə məxsus investisiya qoyuluşu, amortizasiya ayırmaları və müəssisənin gəlirləri başa düşülür.

Müəssisə və ya şirkətin cəlb edilən vəsaitləri dedikdə isə maliyyə bazarında toplanmış ehtiyatlar özünəməxsus qiymətli kağızlar satışından, həmçinin qiymətli kağızlara görə faizlərdən, gəlirlərdən, kreditlərdən, istiqrazlardan və digərlərindən ibarətdir.

Yenidən bölgü əsasında cəlb edilən vəsaitlərə isə şirkət və ya cəmiyyətlərin maliyyə ehtiyatları, pay ehtiyatları, o cümlədən digər ayırmalar daxildir.

Bunlardan başqa işə müəssisə və şirkətlərdə investisiya qoyuluşunun maliyyələşdirilməsi mənbəyi kimi digər vəsaitlərin də daxil edilməsi də mümkündür. Bunlara qaytarılan məbləğ və əsas fəaliyyət ilə bağlı olmayan məhsul satışından, istehsal edilən məhsulun maya dəyərinin aşağıya salınmasından, dövriyyə vəsaitlərinə qənaətdən, inflyasiya ilə bağlı gəlirdən və digər daxil olmalardır.

Müəssisə və ya şirkətlərdə əlavə investisiya qoyuluşu kimi, artıq əmlak satışından daxil olmalar da istifadə edilir. Əlavə investisiya qoyuluşu mənbəyi kimi əmlakların icarəyə verilməsində mühüm rola malikdir.

1.2. Vergitutma mexanizmində beynəlxalq təcrübə və müqayisəli təhlil

Son dövrlər ölkənin vergi qanunvericiliyində edilən əsaslı dəyişikliklər, dövlətin həyata keçirdiyi vergi siyasətini makroiqtisadi inkişafı stimullaşdıran səmərəliliqtsadi alətə çevirmiş, sahibkarlarla vergi xidməti əməkdaşları arasında münasibətlərin qarşılıqlı anlaşma əsasında qurulmasına səbəb olmuş, habelə vergi nəzarətinin təkmilləşdirilməsi vasitəsilə vergilərin vaxtında və tam həcmdə büdcəyə alınmasının təmin olunması məqsədilə vergi orqanlarının inzibati strukturunda adekvat islahatların həyata keçirilməsini zəruri etmişdir. Bütün ölkələrdə olduğu kimi, respublikamızın da vergi sistemi özünəməxsus çalarlara malikdir. Ümumiyyətlə, müxtəlif ölkələrin vergi sistemi müəyyən xüsusiyyətlərinə - vergilərin strukturuna, növlərinə, onların tutulma qaydasına, vergi dərəcələrinə, yerinə yetirdiyi fiskal funksiyanın səlahiyyət dairəsinə, vergi bazasına, vergi güzəştlərinə və s. görə bir-birindən fərqlənir. Əlbəttə ki, bu qanunauyğun haldır, çünki formalaşan hər bir vergi sistemi müxtəlif iqtisadi, siyasi və sosial şəraitə uyğunlaşaraq həmin ölkənin vergi rejimini tənzimləyən qanunverici qüvvədir.

Lakin beynəlxalq vergi sistemləri müəyyən prinsipial fərqlərə malik olsalar da, onlar arasında oxşar cəhətlər də mövcuddur.¹ [25]

Dövlətin tətbiq etdiyi vergi sistemi investisiya qoyuluşlarının həcminə və aktivliyinə təsir edən əsas faktorlardan biri sayılır. İnkişaf etmiş ölkələrin vergi sistemlərinə nəzər salsaq görərik ki, onların vergi qanunvericiliklərində sahibkarlığın stimullaşdırılması prinsipinə uyğun olaraq investisiya qoyuluşuna vergi stimullarının verilməsi ilə bağlı normalar öz əksini tapmışdır. Həmin normalar, əsasən, amortizasiya rejimi, gəlirdən çıxılan xərclərin və vergitutma bazasının müəyyən olunması, vergi dərəcələrinin tənzimlənməsi məsələləri ilə bağlıdır.

Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsində də vergilərin sahibkarlıq fəaliyyətini və investisiyaları təşviq etməsi vergitutmanın əsas prinsiplərindən biri kimi müəyyən olunmuşdur. Sahibkarlıq fəaliyyətinə əlverişli mühitin yaradılması məqsədilə Vergi Məcəlləsində mənfəət, gəlir vergiləri və ƏDV üzrə müəyyən güzəşt və azadolmalar nəzərdə tutulmuşdur.

Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, ölkə iqtisadiyyatında investisiya qoyuluşlarının aktivləşməsi prosesi ilk növbədə sahibkarlıq subyektlərinin vergi yükünün aşağı salınması ilə bağlıdır. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, vergi stimullarının verilməsində yüksək səmərə investisiyalar üçün əlverişli şəraitin yaradılmasını nəzərdə tutan vergi stimulları ilə yanaşı, digər kompleks tədbirlərin də görülməsi nəticəsində baş verir.

Qeyd olunduğu kimi, investisiya qoyuluşlarının davamlı olaraq artırılmasının və onun cəlbedici olmasının əsas amillərindən biri vergi sisteminin investisiya yönümlü olmasıdır. Burada vergilərin tənzimləyici funksiyasının çox böyük rolu vardır. Bununla əlaqədar investisiya qoyuluşları üçün vergi güzəştləri və azadolmalarının verilməsi ilə yanaşı, vergilərin hesablanması mexanizminin

¹www.unec.edu.az/ magistr dissertasiyası/ Yusifofa Ulduz

sadələşdirilməsi, vergi güzəştlərindən düzgün və təyinatı üzrə istifadə olunmasına nəzarətin həyata keçirilməsi və vergi inzibatçılığının mövcud problemlərinin dəqiqləşdirilib aradan qaldırılması ilə bağlı kompleks tədbirlərin görülməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.² [28]

İnvestorların müəyyən bir region daxilində məhz hara investisiya yatırmaq qərarına vergiqoymanın səviyyəsi təsir göstərə bilər. Eyni zamanda bu proses vergiqoymanın səviyyəsinin gəlirə müsbət təsiri, xarici investorların cəlb edilməsi və sahibkarların fəaliyyətinə təkan verilməsi üzrə siyasət kursunu müəyyənləşdirənlərdə yanlış təsəvvürlər yarada bilər. Üstəlik, vergi dərəcələri aydın ifadə edilmiş rəqəmlər təsiri bağışlasa da, bu təəssürat aldadıcı ola bilər, çünki, inkişaf etmiş vergiqoyma rejimləri çox vaxt hədsiz dərəcədə mürəkkəb qaydalar toplusu irəli sürür ki, bu da şirkətlərin ödəyəcəkləri vergilərin qabaqcadan müəyyən edilməsini çətinləşdirir. Nəticədə, aşağı nominal vergi dərəcələri təcrübəli biznesmenlərə ümumi vergi yükünə nisbətən daha az təsir bağışlayır. Burada belə bir əsaslı fikir də yaranır ki, investisiyalarla əlaqədar qərar qəbul edərkən, investorlar vergi dərəcələrindən daha çox baza infrastruktura, siyasi sabitliyə, həmçinin əmək xərclərinə və əmək qüvvəsinin mövcudluğuna fikir verirlər. Beləliklə də, vergilərin hər bir investorun xərclərinin çox əhəmiyyətli və real bir tərkib hissəsi olmasına baxmayaraq, iqtisadçılar xəbərdar edir ki, vergi güzəştləri “hər hansı bir ölkənin investisiya mühitindəki mənfi amilləri kompensasiya etmək üçün zəif vasitədir”. Bundan başqa, xarici investorları xüsusi imtiyazlarla təmin edən hədsiz dərəcədə səxavətli vergi güzəştləri kiçik və orta müəssisələrə və yerli investorlara mənfi təsir göstərə, idarəetmə xərclərini artırır, bazar məkanında saxtalaşdırmalara səbəb ola bilər. Bütün bunlardan aydın olur ki, mövcud korporativ vergi dərəcələrinin bütün firmalar üçün azaldılmasını nəzərdə tutan yanaşma uzun müddət üçün daha tarazlaşdırılmış və məqsədəuyğun bir siyasətdir. Bu siyasətin prioritet istiqamətlərinə vergiqoymanın təkmilləşdirilmiş (sadələşdirilmiş) üsullarının aşağıdakı formalarını aid etmək olar:

² www.vergiler.az/ Investisiyanın vergi stimullaşdırılması

Gəlir vergilərinin sadələşdirilməsi. Sadələşdirilmiş vergilər şirkətlər üçün bərabər fəaliyyət şəraitinin yaradılmasına, vergilərin könüllü ödənişinin təmin edilməsinə, şirkətlərin öz xərclərini qabaqcadan daha yaxşı müəyyənləşdirməsinə və daha dəqiq maliyyə planları qurmasına, o cümlədən, vergi yığıcı prosesinin asanlaşdırılmasına kömək edə bilər. Ümumiyyətlə, şirkətlər arasında ayrı-seçkilik salmayan, aşağı dərəcələrin tətbiq edildiyi daha sadə və ədalətli vergi sistemi birbaşa xarici investisiyalar cəlb edilməsi və sahibkarlığın inkişafı üçün ən düzgün zəmindir.

Vahid gəlir vergisi dərəcələri. Vergi qoymanın sadələşdirilməsi üsullarından biri vergilərin artırılmasını aradan qaldıraraq “vahid gəlir vergiləri”, yəni gəlir və mənfəət vergiləri üçün vahid tarif tətbiq etməkdir. Bu tədbirdən müəyyən şəraitdə və müəyyən müddət üçün istifadə edilə bilər və bu, sonralar artan vergilərə potensial qayıdış üçün bir növ müqəddimə rolunu oynaya bilər. Rusiya və Slovakiya da daxil olmaqla Şərqi Avropa ölkələrinin bir çoxu vahid gəlir vergisini müvəffəqiyyətlə tətbiq edir. Bu ölkələrdə qeyri-rəsmi iqtisadiyyatdan vergi ödəyicilərinin rəsmi iqtisadiyyata keçməsi və iqtisadi artım nəticəsində vergi gəlirləri faktiki olaraq artmışdır.

Vahid gəlir vergisi təcrübəsi həmçinin daha böyük ölkələrdə, o cümlədən Rusiyada uğurlu olmuşdur. Bu ölkədə hökumət korporativ gəlir vergisini 35 faizdən 24 faizə qədər azaltmışdır. Rusiya vahid gəlir vergisi sistemini 2001-ci ildə qəbul etmiş və elə birinci il ərzində əsas hissəsi keçmiş qanun pozucularından toplanmaqla dövlətin vergidən əldə etdiyi gəlirlər 26 faiz artmışdır. Buna bənzər uğurlu təcrübələr Litva, Latviya, Rumıniya və Slovakiyada da qazanılmışdır. Bu ölkələrin çoxunda vahid gəlir vergisi dərəcələrinin orta göstəricisi 20 faizdir, lakin onlar əlavə gəlir və birbaşa xarici investisiyalar cəlb edə bilmişlər. Bu isə onu göstərir ki, firmalar onlara öz ümumi vergi öhdəliklərini qabaqcadan dəqiq müəyyən etmək imkanı verən vergi sistemini formal olaraq aşağı vergi

dərəcələrinin tətbiq edildiyi, lakin nəticələrin əvvəlcədən proqnozlaşdırılmasının mümkün olmadığı mürəkkəb vergi sistemindən daha üstün tuturlar.³ [28]

Əlavə dəyər vergisi ödənişləri. Bir sıra ölkələrin vergi sistemlərində əvvəlcə xammaldan vergi tutulur, sonra isə bu xammaldan istehsal olunan yekun məhsuldan yenidən vergi tutulur. Bu isə kaskad effektli çoxqatlı vergilərə gətirib çıxarır. Əlavə dəyər vergisi (ƏDV) çoxqatlı vergi problemindən qaçmaq imkanı verir. ƏDV sonda məhsul və ya xidmətlərin son istehlakçısından tutulur. Bu vergi hər alış-satış mərhələsində toplanır, lakin əvvəlki alışlar zamanı ödənilmiş vergilər üçün təzminatlar təmin edilir. ƏDV üzrə yerli qeydiyyatdan keçmiş şirkətlərin öz təchizat-çılarına ödədikləri ƏDV-nin əvəzini tələb etmək hüquqları var. Şirkətlərin vergi orqanlarına müntəzəm olaraq ödəməli olduğu məbləğ təchizatçılara ödənilən ƏDV məbləğlərindən (“istehsalat xərclərinə sərf edilən vergi”dən) müştərilərdən tutulan məbləğlərin (“məhsulun satışı zamanı göstərilən əlavə dəyər vergisi”nin) çıxılmasından sonra qalan artıq məbləğdir. Xarici şirkətlər ümumiyyətlə alış zamanı ödənilən ƏDV ödənişlərini geri ala bilər ki, bunlara görə ƏDV üzrə qeydiyyatdan keçmiş biznes sahələri öz yerli ƏDV gəlirlərindən istehsalat xərclərinə sərf edilən vergi çıxarışlarını tələb edə bilər. Əgər xarici biznes strukturları üçün bu cür imkanlar olmazsa, ƏDV sistemi ayrı-seçkiliyə yol verən və beləliklə də, beynəlxalq ticarət müqavilələrini pozan bir sistem hesab edilir. Bundan əlavə, ölkədən ixrac edilən məhsullara görə ödənilən ƏDV adətən geri qaytarılır.

Bəzi Avropa ölkələrində xarici investorlar və ixracatçılar ƏDV ödənişlərinin geri alınması ilə əlaqədar böyük çətinliklərin olduğunu bildirirlər. Bəzən geri qaytarılmayan ƏDV digər vergilər hesabına kompensasiya edilə bilər. Lakin çox vaxt vergi ödəyicisi “digər vergilər hesabına kompensasiya edə bilmir, çünki ƏDV ödənişi digər vergilərdən yüksəkdir”. Bəzi hallarda bu çətinliklər qanunvericilikdə ƏDV-nin geri qaytarılmasının nəzərdə tutulmasına baxmayaraq, bu prosedurun

³ www.vergiler.az/ Investisiyanın vergi stimullaşdırılması

praktik aspektlərini ifadə edən heç bir qanun və ya normativ aktın olmamasından yararır.⁴ [28]

Təbiki, xarici investisiya cəlb etmək və onu ölkədə salamaq, həmçinin biznesin inkişaf etdirmək arzusunda olan ölkə ƏDV kompensasiyasını tez və dəqiq təmin etmək məqsədi ilə müvafiq tədbirlər görməlidir.

Beynəlxalq təcrübəyə əsasən, kiçik biznes üçün müxtəlif ölkələrdə sadələşdirilmiş vergi sistemi tətbiq olunur. Respublikamızda kiçik biznesin inkişafı üçün sadələşdirilmiş vergi sisteminin tətbiqi davam etdirilməlidir ki, xüsusilə regionlarda kiçik biznes obyektləri rəqabət qabiliyyətli olsunlar və məşğulluq problemi tam həll olunsun. Ancaq kiçik biznes üçün nəzərdə tutulmuş sadələşdirilmiş vergi rejimindən istifadə edərək bir sıra iqtisadi fəaliyyət növləri üzrə sadələşdirilmiş vergi ödəyiciləri kimi qeydiyyatda durmaqla vergidən yayınma halları vergi orqanlarının xüsusi nəzarətində olmalıdır. Bu baxımdan kiçik biznes müəssisələrini aşağı vergi dərəcəsi ilə vergiyə cəlb edərək uçota almaq qərarı həm iqtisadi fəaliyyət növü, həm dövriyyə, həm də işçilərin sayı və xidmət sahəsi kimi parametrlər əsasında qəbul edilməsi məqsədə uyğundur.

Xarici ölkələrin vergi sistemlərinin öyrənilməsi bazar iqtisadiyyatlı ölkələrin vergitutma mexanizmlərinin fəaliyyətinin və inkişafının ümumi qanunauyğunluqlarını nəzərə almağa imkan verir.

Inkişaf etmiş ölkələrdə vergi siyasəti iqtisadiyyatında baş verən böhran halları ilə vergi dərəcələrini radikal şəkildə aşağı salmaqla mübarizə aparmaq ideyasını irəli sürən müasir iqtisadi fikrin əsas məktəblərindən biri olan təklif iqtisadiyyatının nəzəri postulatlarına əsaslanır.

Vergitutma səviyyəsinin yüksək olmasının nəyə gətirib çıxardığına aşağıdakılar misallar əyani sübutdur. Məsələn, 1994-cü ildə Fransadan kapital axını 50 milyard ABŞ dollarından çox olmuşdur. Bu kapitalın əsas hissəsi güzəştli vergitutma rejimi olan ölkələrdə yerləşdirilmişdir. 1985-1994-cü illərdə Böyük Yeddiliyə daxil olan ölkələrdən Karib bəşeyni hövzəsi və Sakit okeandakı “vergi sığınacağı” ölkələrinə birbaşa investisiyanın həcmi 5 dəfə artmışdır.

⁴ www.vergiler.az/ Investisiyanın vergi stimullaşdırılması

Vergi yükünün səviyyəsnə görə dünyaölkələrini şərti olaraq iki qrupa ayırmaq mümkündür:

- yüksək vergi rejimli yurisdiksiyalar;
- liberal vergitutma rejimli yurisdiksiyalar.

İnkişaf etmiş və inkişafda olan ölkələrin əsas hissəsi **yüksək vergi rejimli yurisdiksiyalara** aiddir. Həmin ölkələrdə korporasiyaların mənfəət vergisinin və gəlir vergisinin dərəcələri 30-60 %, faizlər, dividendlər və royalti ilə bölüşdürülən mənfəətdən tutulan verginin dərəcəsi isə 15-35 % intervalındadır. Bu nəzarət kifayət qədər sərtir və vergi qanunvericiliyinin pozulmasına dair ağır cərimə və ya cinayət sanksiyaları tətbiq edilir.

Liberal vergitutma rejimli yurisdiksiyalar üç növə bölünür:

- hüquqi və fiziki şəxslərin gəlirinə birbaşa vergilərin olmadığı yurisdiksiyalar;
- o cümlədən birbaşa vergi səviyyəsinin aşağı olduğu yurisdiksiyalar;
- və yüksək vergi dərəcəli yurisdiksiyalar.

I qrupa daxil ölkələrdə müəyyən növ müəssisələrin mənfəətindən, fiziki şəxslərin hər hənsısa növ gəlirindən və əmlakından, mənfəətin faizlər, dividendlər, o cümlədən royalti şəklində bölüşdürülməsindən, həmçinin əmlakın bağışlanması və ya miras qalmasından vergilər tutulmur. Şirkət və fərdi vergi ödəyicilərində birdəfəlik qeydiyyat yığımları və biznes fəaliyyətinə görə il üzrə rüsum kimi ödənilən dolaylı vergilər tətbiq edilmir. Həmin vergilərin səviyyəsi isə olduqca aşağıdır. Məs, Qərb regionu ölkələrində şirkətlərə illik rüsum 100-1600 dollardır. Baham, Bermud və Kayman adaları birbaşa vergilərin olmadığı ölkələrdir.

II qrupa aid ölkələrdə vergi ödəyicilərinin bəzi kateqoriyalarında mənfəət vergisinin dərəcələri 30 %-dən azdır, müəyyən hallarda isə 10 %-dən azdır. Buna misal Kipr, Lixtenşteyn, İsveçrə və digər ölkələr aid edilir. Öz

fiziki-hüquqi şəxslərinin ancaq xarici gəlirlərini vergidən tam olaraq azad edən Kosta-Rika, Honkonq, Panama, malayziya kimi dövlətlər də elə bu qrupa aiddir.

III qrupa isə müəyyən növ müəssisələrə vergi üstünlükləri qazandıran yurisdiksiyalar aid edilir. İnkişaf etmiş müəyyən ölkələr xarici investisiyaların cəlb edilməsi və xarici iqtisadi fəaliyyətin stimullaşdırılmasına bu istiqamət üzrə fəaliyyət göstərən müəssisələrə xüsusi vergitutma rejimi tətbiq edilir. Onlar mənfəət vergisinin güzəştli dırıcısından başqa, gəlirlərin bölüşdürülməsi və repatriasiyası vergilərinin dərəcələrini də aşağı salırlar. Belə ölkələrə misal olaraq Belçika, Hollandiya, İrlandiya, Lüksemburq və s. göstərmək olar.

Bütün ölkə milli maraqlarını nəzərə alaraq müvafiq vergi siyasəti apardığından Aİ-də vahid vergi sisteminin yaradılmasından da imtina edilmişdir. Bunun müqabilində bu ittifaqa daxil ölkələrin öz qanunvericiliklərini müqayisə edilə bilən vəziyyətə gətirmək və milli vergi sistemini Avropa inteqrasiyasının ümumvəzifələrinə tabe etdirmək qərara alınmışdır. Aİ-də vergi sistemlərini uyğunlaşdırmaq qarşısındakı əsas vəzifələrə aşağıdakılar aiddir:

- təsərrüfat subyektlərində bərabər rəqabət şəraiti yaratmaq məqsədi ilə vergi sərhəddinin aradan qaldırılması;
- və regionda inteqrasiya proseslərinin mühüm hərəkətverici qüvvəsi kimi Aİ-nin daxili bazarının birləşdirilməsi, o cümlədən vahid şəkllə salınması;
- Aİ-nin bütün ölkələrinin vergi sistemlərinin strukturlarını, həmçinin əsas vergi növlərinin tutulması qaydalarını bir-birinə uyğunlaşdırmaq.

Şirkət və müəssisələrin vergiyə cəlb edilməsinin vahid şəkllə salınması Aİ-nin sərhədləri daxilində fəaliyyət göstərən şirkət və müəssisələr üçün eyni şəraitin yaradılması nəzərdə tutur.

Aİ-yə daxil olan bəzi ölkələrdə şirkət və müəssisələrin mənfəət və gəlir vergisinin maksimal dərəcələri

<i>Ölkələr</i>	<i>Şirkətlərin mənfəət vergisinin maksimal dərəcəsi, faizlə</i>	<i>Fərdi gəlir vergisinin maksimal dərəcəsi, faizlə</i>
Avstriya	30	50
Belçika	$39+3\%=40,17$	55
Böyük Britaniya	33	40
Yunanıstan	35	45
Danimarka	34	46,5
İrlandiya	38	48
İspaniya	35	56
İtaliya	36	50
Lüksemburq	$33+4\%=34$	50
Hollandiya	35	60
Portuqaliya	36	40
Finlandiya	28	61
Fransa	33,33	56,8
AFR	40	48,5
İsveç	28	57

Cədvəldən də göründüyü kimi Avropa İttifaqı daxilində birbaşa vergilərin uyğunlaşdırılması sahəsində aparılan işlərə baxmayaraq hələ ki, bu məqsədə istənilən səviyyədə nail olunmamışdır. Bunu ilk növbədə İttifaqda daxil olan ölkələrin hər birində ayrı-ayrılıqda aparılan və ümumilikdə İttifaqda həyata keçirilən iqtisadi siyasətin məqsədləri arasında mövcud olan ziddiyyətlərlə izah etmək olar.

Avropa ittifaqında dolaylı vergilərin bir-birinə uyğunlaşdırılmasının əsas vəzifəsi İttifaq daxilində fiskal sərhədlərin aradan qaldırılması və birliyə daxil olan ölkələrdə əlavə dəyər vergisinin dərəcələrinin bir-birinə yaxınlaşdırılmasıdır. Ölkənin vergi sistemində ƏDV-nin olması onun Avropa İqtisadi Birliyinin üzvlüyünə qəbul edilməsinin əsas şərtidir.

FƏSİL II. Vergi sisteminin investisiya fəaliyyətinə təsiri.

2.1. Vergilərin təsərrüfat subyektinin iqtisadi vəziyyətinə təsirinin təhlili.

Biznes mühitinin formalaşması onun dövlət tərəfindən nizamlı şəkildə tənzimlənməsindən çox asılıdır. Hətta iqtisadiyyatın maksimum səviyyədə liberallaşdırılması dövlətin iqtisadi proseslərin idarə edilməsində iştirakını istisna etmir.

İqtisadiyyatın dövlət tərəfindən tənzimlənməsi sistemi əslində dövlətin iqtisadi həyata təsir dərəcəsini müəyyən etməlidir. Belə bir tənzimləmə sistemi olmadan bazar münasibətlərinin formalaşmasına yönəlmiş fəaliyyət istiqamətlərini səmərəli şəkildə əlaqələndirmək mümkün deyil. Bu tənzimləmədə səmərəli vergi mexanizmlərinin tətbiqi mühüm rol oynayır.

Bu günkü qloballaşan dünyada inkişaf etməkdə olan və keçid dövrünü yaşayan iqtisadiyyatlarda iqtisadi artım və iş yerlərinin yaradılması iki əsas amildən asılıdır: birbaşa xarici investisiyalar və kiçik və orta müəssisələrin inkişafı.

Şəffaf, sadə və ayrışdırıcıya yol verməyən vergi siyasətləri investorlar üçün cəlbedicidir, çünki formal şəkildə aşağı vergi dərəcələrinin mürəkkəb toplusu ilə müqayisədə bu siyasətlər sahibkarlara öz xərclərini və potensial gəlirlərini daha asanlıqla proqnozlaşdırmaq imkanı verir.

Xarici investorlar üçün xüsusi vergi güzəştlərinin tətbiqi rəqabəti təhrif edə və yerli şirkətlərin maliyyə sağlamlığına xələl yetirə bilər. İxracat üzərinə qoyulmuş əlavə dəyər vergisi ödənişlərinin sadələşdirilməsi və ya ixracın bu vergi növündən azad edilməsi biznes sahələrinin nəqd pul axınları problemləri ilə üzləşməməsinə şərait yaradır.⁵ [30]

⁵ Orucov S.E. "Regionların davamlı sosial iqtisadi inkişafında vergi amilinin rolu" magistr dissertasiyası. UNEC 2014

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında və digər normativ-hüquqi aktlarında bazar münasibətləri əsasında iqtisadiyyatın inkişafına şəraitin yaradılması, sahibkarlığa təminat verilməsi, rəqabət mexanizminin və əlverişli biznes mühitinin formalaşması məsələləri xüsusi yer tutur.

Biznes mühitini firmaların məhsuldar tərzdə investisiyalar yatırması, iş yerləri yaratması və fəaliyyətin genişlənməsinə yönəldilmiş imkanların və stimulların olması kimi xarakterizə etmək düzdün olardı. Analoji olaraq, bu araşdırmada biznes və investisiya mühiti hər hansı bir ölkədə fəaliyyət göstərən xarici və yerli şirkətlərə bizneslə məşğul olmaq və mənfəət əldə etmək imkanı verən sistem kimi təqdim edilir. İntestisiya mühiti üç geniş dəyişkən kəmiyyətlə qiymətləndirilə bilər:

- makroiqtisadi vəziyyəti şərtləndirən vergi, pul və ticarət siyasətləri;
- idarəetmənin keyfiyyəti və institutların mövcudluğu;
- infrastrukturun inkişaf səviyyəsi.

Biznes və investisiya mühiti yalnız (*sadəcə olaraq*) biznes sahələri üzərinə qoyulan vergi dərəcələrindən və vergi güzəştlərindən asılı deyil. Ona ciddi təsir edən digər zəruri amillərə siyasi sabitlik, qanunun aliliyi, makroiqtisadi şərait, hökumətə inam və tənzimləyici mühit daxildir.

Dünyada daha zəngin ölkələr daha əlverişli biznes və investisiya mühitlərinə malik olmağa can atırlar. İqtisadi inkişaf ilə rifah, investisiya və biznes mühiti arasında aydın əlaqə mövcuddur. Böyük enerji və ya xammal ehtiyatlarına malik olmayan Şərqi Avropa ölkələrinin bir çoxu öz biznes və investisiya mühitlərində islahatlar həyata keçirməklə iqtisadiyyatlarını bütün dünyada birbaşa xarici investisiyalar üzrə ən cəlbedici hədəfə çevirmişlər.

Ölkələr birbaşa xarici investisiyaları dəvət edərkən çox vaxt biznes mühitinin vacibliyini kifayət qədər qiymətləndirmir. Onlar diqqəti daha çox bazarın ölçüsünə, təbii ehtiyatların mövcudluğuna və gözlənilən xərclərə yönəlməyə meyil edirlər.

Bu amillərin hamısının əhəmiyyətli olmasına baxmayaraq, investisiya mühiti zəruri bir amildir və heç zaman lazım olduğundan az qiymətləndirilməməlidir.⁶ [30]

Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, bir sıra ölkələrdə hökumət xariciinvestorlara aşağıda göstərilən əlavə hüquqi təminatlar verir:

-Qanunvericiliyin pisləşməsinə qarşı: İnvestisiyalar həyata keçirilən zaman mövcud olan qanun 10 il ərzində qüvvədə olacaq.

-İnvestisiyaların milliləşməsinə (*millətin və dövlətin maraqlarına zidd olan hallar istisna olmaqla*) və rekvizisiyasına (təbii fəlakətlər, epidemiyalar və fəvqəla-də hallar istisna olmaqla) qarşı: Milliləşmə ya rekvizisiya həyata keçirilsə, zərərçəkmiş xariciinvestorlar təcili və adekvat kompensasiya ilə təmin olunurlar.

-Dövlət orqanları tərəfindən keçirilmiş qeyri-qanuni tədbirlər nəticəsində zərərçəkmiş xariciinvestorlara kompensasiya ödənilir.

-Vergilərin ödənilməsindən sonra əldə olunan gəlirin azad repatriasiyası.

Azərbaycan Respublikasının ərazisində investisiya fəaliyyətinin (*sərmayədarlığın*) ümumi sosial, iqtisadi və hüquqi şərtləri və xariciinvestisiya qoyuluşunun hüquqi və iqtisadi prinsipləri müvafiq olaraq “İnvestisiya fəaliyyəti haqqında” və “Xariciinvestisiyanın qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyənləşdirilir.

Beynəlxalq təcrübədə dövlət vergi siyasətini vergi mexanizmləri vasitəsi ilə həyata keçirir. Vergilər dövlət gəlirləri artımının zəruri amildir. Gəlirlər isə, öz növbəsində, hökumətlərin həyata keçirdiyi əməliyyatların maliyyələşdirməsi və vətəndaşların təhlükəsizliyi və digər başlıca xidmətlərin təmin edilməsi üçün vacibdir. Bununla belə, qeyri-səmərəli, ayrışeçkiliyə yol verən və hədsiz ağır vergiqoyma siyasəti və təcrübəsi vergi ödəyicilərinin vergiləri könüllü olaraq ödəməsinə maneələr törədə bilər. Bu isə vergi gəlirlərini azaldar, bəzi şirkətləri qeyri-şəffaf və mənfi təcrübələrə müraciət etməyə təhrik edir.⁷ [30]

Vergidən yayınma ilə əlaqədar riskləri və potensial cərimələrin məbləğini artırmaqla, həmçinin düzgün korporativ idarəçilik mədəniyyətini dəstəkləməklə

⁶ Orucov S.E. “Regionların davamlı sosial iqtisadi inkişafında vergi amilini rolu” magistr dissertasiyası. UNEC 2014

⁷ Orucov S.E. “Regionların davamlı sosial iqtisadi inkişafında vergi amilini rolu” magistr dissertasiyası. UNEC 2014

firmaları qeyri-qanuni fəaliyyətlərdən çəkindirmək mümkündür. Lakin aydın görmək olar ki, qeyri-qənaətbəxş vergi siyasətləri və təcrübələri xariciinvestisiyaları uzaqlaşdırır və kicik və orta müəssisələrin xərc-lərini artırmaqla, onlar üçün risk və qeyri-müəyyənlik yaratmaqla, üstəlik rəqabətədavamlılığa xələl gətirməklə onların inkişafına mane olur. Bu nöqtəyindən nəzərdən inkişaf yönümlü vergi siyasətləri təkcə vergilərin yığımını maksimal səviyyəyə çatdırmaq deyil, həmçinin iqtisadiinkişafı dəstəkləyən biznes mühitini qoruyub saxlamağı da nəzərə almalıdır.

İnvestorların müəyyən bir region daxilində məhz hara investisiya yatırmaq qərarına vergiqoymanın səviyyəsi təsir göstərə bilər. Eyni zamanda bu proses vergiqoymanın səviyyə-nin gəlirə müsbət təsiri, xariciinvestorların cəlb edilməsi və sahibkarların fəaliyyətinə təkan verilməsi üzrə siyasət kursunu müəyyənləşdirənlərdə yanlış təsəvvürlər yarada bilər. Üstəlik, vergi dərəcələri aydın ifadə edilmiş rəqəmlər təsiri bağışlasa da, bu təəssürat aldadıcı ola bilər, çünki, inkişaf etmiş vergiqoyma rejimləri çox vaxt hədsiz dərəcədə mürəkkəb qaydalar toplusu irəli sürür ki, bu da şirkətlərin ödəyəcəkləri vergilərin qabaqcadan müəyyən edilməsini çətinləşdirir. Nəticədə, aşağı nominal vergi dərəcələri təcrübəli biznesmenlərə ümumi vergi yükünə nisbətən daha az təsir bağışlayır. Burada belə bir əsaslı fakir də yaranır ki, investisiyalarla əlaqədar qərar qəbul edərkən, investorlar vergi dərəcələrindən daha çox baza infrastruktura, siyasi sabitliyə, həmçinin əmək xərclərinə və əmək qüvvəsinin mövcudluğuna fikir verirlər. Beləliklə də, vergilərin hər bir investorun xərclərinin çox əhəmiyyətli və real bir tərkib hissəsi olmasına baxmayaraq, iqtisadçılar xəbərdar edir ki, vergi güzəştləri “hər hansı bir ölkənin investisiya mühitindəki mənfə amilləri kompensasiya etmək üçün zəif vasitədir”. Bundan başqa, xariciinvestorları xüsusiimtiyazlarla təmin edən hədsiz dərəcədə səxavətli vergi güzəştləri kiçik və orta müəssisələrə və yerliinvestorlara mənfə təsir göstərə, idarəetmə xərclərini artırır, bazar məkanında saxtalaşdırmalara səbəb ola bilər. Bütün bunlardan aydın olur ki, mövcud korporativ vergi dərəcələrinin bütün firmalar üçün azaldılma-sını

nəzərdə tutan yanaşma uzun müddət üçün daha tarazlaşdırılmış və məqsədəuyğun bir siyasətdir.⁸ [35]

Sadələşdirilmiş vergilər şirkətlər üçün bərabər fəaliyyət şəraitinin yaradılmasına, vergilərin könüllü ödənişinin təmin edilməsinə, şirkətlərin öz xərclərini qabaqcadan daha yaxşı müəyyənləşdirməsinə və daha dəqiq maliyyə planları qurmasına, o cümlədən, vergi yığıcı prosesinin asanlaşdırılmasına kömək edə bilər. Ümumiyyətlə, şirkətlər arasında ayrışdırıcılıq salmayan, aşağı dərəcələrin tətbiq edildiyi daha sadə və ədalətli vergi sistemi birbaşa xarici investisiyalar cəlb edilməsi və sahibkarlığın inkişafı üçün ən düzgün zəmindir.

Bir sıra ölkələrin vergi sistemlərində əvvəlcə xammaldan vergi tutulur, sonar isə bu xammaldan istehsal olunan yekun məhsuldan yenidən vergi tutulur. Bu isə kaskad effekti çoxqatlı vergilərə gətirib çıxarır.

Əlavə dəyər vergisi (ƏDV) çoxqatlı vergi problemindən qaçmaq imkanı verir. ƏDV sonda məhsul və ya xidmətlərin son istehlakçısından tutulur. Bu vergi hər alış-satış mərhələsində toplanır, lakin əvvəlki alışlar zamanı ödənilmiş vergilər üçün təzminatlar təmin edilir. ƏDV üzrə yerli qeydiyyatdan keçmiş şirkətlərin öz təchizatçılarna ödədikləri ƏDV-nin əvəzini tələb etmək hüquqları var. Şirkətlərin vergi orqanlarına müntəzəm olaraq ödəməli olduğu məbləğ təchizatçılara ödənilən ƏDV məbləğlərindən (*“istehsalat xərclərinə sərf edilən vergi”*dən) müştərilərdən tutulan məbləğlərin (*“məhsulun satışı zamanı göstərilən əlavə dəyər vergisi”*nin) çıxılmasından sonra qalan artıq məbləğdir. Xarici şirkətlər ümumiyyətlə alış zamanı ödənilən ƏDV ödənişlərini geri ala bilər ki, bunlara görə ƏDV üzrə qeydiyyatdan keçmiş biznes sahələri öz yerli ƏDV gəlirlərindən istehsalat xərclərinə sərf edilən vergi çıxarışlarını tələb edə bilər. Əgər xarici biznes strukturları üçün bu cür imkanlar olmazsa ƏDV sistemi ayrı-seçkiliyə yol verən və beləliklə də, beynəlxalq ticarət müqavilələrini pozan bir sistem hesab edilir. Bundan əlavə, ölkədən ixrac edilən məhsullara görə ödənilən ƏDV adətən geri qaytarılır.

⁸ “Faydalı biznes və investisiya mühitinə dair vəsait” ATƏT 2008. (<http://www.osce.org/az/eea/19772?download=true>)

Respublikamızda son illərdə iqtisadi fəaliyyətin artırılması və sahibkarlığın dinamik inkişafı məqsədilə vergi sistemində zəruri dəyişikliklər edilmişdir.⁹ [35]

Əlverişli biznes mühitinin formalaşması daxili investisiya ilə yanaşı, xarici kapitalın da ölkəyə daxil olmasını şərtləndirir. Xarici kapital isə elmi-texniki tərəqqinin yeni nailiyyətləri ilə yanaşı, qabaqcıl idarəetmə təcrübəsini gətirir ki, bu da bütövlükdə iqtisadi inkişafa müsbət təsir edir. Buna görə də hər bir dövlət çalışır ki, biznesin inkişafı üçün ölkədə əlverişli mühit formalaşsın. Umumiyyətlə, qeyd edək ki, biznes mühitinin qiymətləndirilməsində fərqli yanaşmalar mövcuddur. Biznes mühitini formalaşdıran, çoxsaylı uzunmüddətli şərtlərin mövcudluğu yanaşmalardakı müxtəlifliyə səbəb olur.

Biznes mühitini formalaşdıran amillərə ölkənin makro və mikro göstəriciləri (*siyasi sabitlik, inflyasiya, maliyyə, vergilər, qanunvericilik və s.*) aid edilir.

Biznes mühitinin qiymətləndirilməsi üçün bu yanaşma tam yararlı olmasa da, faydasız da deyil. Bu baxımdan, biznes mühiti ilə bağlı dünya təcrübəsinin öyrənilməsi və milli xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla Azərbaycan Respublikasında biznes mühitinin qiymətləndirilməsinin milli monitorinq sisteminin yaradılması zəruridir.

Mənfəət vergisi üzrə aşağıdakı əsas prioritet istiqamətlərin nəzərə alınması məqsədə uyğun hesab edilir:

-aşağı (vahid dərəcə saxlanılmaqla) vergi dərəcəsinin tətbiqi ilə vergitutma bazasının genişləndirilməsi,

-müəssisələrin vergi yükünün azaldılması və bunun əsasında özəl biznesin bütün sahələrinin daha da inkişaf etdirilməsi,

-vergi güzəstlərinin dövlətin sosial-iqtisadi proqramlarının strateji məqsədlərinə uyğun, ancaq müvəqqəti və əldə edilmiş nəticələrə əsaslanaraq verilməsi,

-sadələşdirilmiş vergi sisteminin təkmilləşdirilməsi və onun tətbiq sahəsinin genişləndirilməsi.

⁹ "Faydalı biznes və investisiya mühitinə dair vəsait" ATƏT 2008. (<http://www.osce.org/az/eea/19772?download=true>)

Respublikamızda kiçik biznesin inkisafı üçün sadələşdirilmiş vergi sisteminin tətbiqi davam etdirilməlidir ki, xüsusilə regionlarda kiçik biznes obyektləri rəqabət qabiliyyətli olsunlar və məşğulluq problemi tam həll olunsun. Ancaq kiçik biznes üçün nəzərdə tutulmuş sadələşdirilmiş vergi rejimindən istifadə edərək bir sıra iqtisadi fəaliyyət növləri üzrə sadələşdirilmiş vergi ödəyiciləri kimi qeydiyyatla durmaqla vergidən yayınma halları vergi orqanlarının xüsusi nəzarətində olmalıdır. Bu baxımdan kiçik biznes müəssisələrini aşağı vergi dərəcəsi ilə vergiyə cəlb edərək ucota almaq qərarı həm iqtisadi fəaliyyət növü, həm dövriyyə, həm də işçilərin sayı və xidmət sahəsi kimi parametrlər əsasında qəbul edilməsi məqsədəuygundur.

Sadələşdirilmiş vergi üzrə sistemin daha da təkmilləşdirilməsi və bu sistem çərçivəsində vergilərin dərəcələri üzrə diferensiasiya olunması məqsədə uyğundur.

Umumi olaraq sadələşdirilmiş vergilərin dövriyyə əsasında hesablanması, biznes növündən və müəssisənin xüsusiyyətlərindən asılı olaraq müxtəlif vergi dərəcələri, parametrlər və elastik əmsalların tətbiq olunması təkmilləşdirilməlidir. Eyni zamanda bu sistem üzrə istifadə olunan parametrlərin və elastik əmsalların sadə olması, tez və obyektiv üsullarla müşahidə edilməsi və vergi dərəcələrinin müxtəlifliyinin minimal olması məqsədə uyğundur.

Fikirimizcə, müəyyən güzəştlər düzgün həyata keçirilərsə birbaşa xarici investisiya axınlarına təkan verə bilər. Güzəştlər biznes və investisiya mühitində təkmilləşdirmələr aparılmasını əvəz edə bilməz, onları mövcud əlverişli investisiya mühitinə əlavə kimi nəzərdən keçirmək lazımdır.¹⁰ [34]

Ölkələr daha əlverişli investisiya məkanına çevirmək üçün investitorlara, adətən xarici investitorlara maliyyə və ya vergi güzəştləri təklif edir. Ümumi maliyyə güzəştlərinə aşağıdakılar daxildir:

- korporativ gəlir vergilərinin azaldılması;
- korporativ gəlir vergilərindən şirkətin əməliyyatlarına investisiya şəklində yenidən yatırılan gəlirlərin çıxılması imkanı;

¹⁰ Rzayev P.Q. "Biznes mühitinin formalaşmasında vergi mexanizmlərinin rolu" elmi məqalə. Vergi jurnalı 2012. (<http://webcityhost.net/vergiler/upload/File/2012-7.pdf>)

-vergi bayramları və ya vergilərin azaldılması günləri(*bu zaman şirkətlər müəyyən vaxt ərzində korporativ gəlir vergilərini və ya sosial zəmanət vergisini ödəməli olmur*);

-investisiyaların ilkin mərhələlərində üz vermiş itkilərin növbəti illərə keçirilməsi imkanları;

-işsiz şəxslərin, ali təhsil müəssisələrini yeni bitirmiş məzunların, keçmiş hərbi heyət zabitlərinin və s.-in işə götürülməsinə görə aşağı və ya sıfır sosial vergi öhdəlikləri;

-ƏDV-dən azad edilmə və ya ƏDV ödənişi vaxtının uzadılması;

-ƏDV ödənişi vaxtının biznes əməliyyatlarının

-başlamasına qədər uzadılması;

-ƏDV ödənişlərinin sadələşdirilmiş və sürətli sistemi-nin tətbiqi;

-kapital investisiyalarına görə ƏDV-dən və ya gömrük rüsumlarından azad edilmə və ya müvafiq ödəniş vaxtının uzadılması;

-korporativ gəlir vergisindən kapital investisiyasının dəyərinin və ya dəyərinin müəyyən hissəsinin çıxılması;

-kapital investisiyalarının sürətli amortizasiyası;

-kənd təsərrüfatı torpaqlarının sənaye torpaqlarına çevrilməsinə görə vergilərdən azad edilmə;

-zəif inkişaf etmiş ərazilərdə təlim təşəbbüslərinə və ya iş yerlərinin yaradılmasına görə qrantların təmin edilməsi.

Güzləri effektivliyə görə kateqoriyalaşdırmaq çətindir. Onların nisbi effektivliyi investisiyanın növü və sektoru, investisiyanın başa çatdırılması üçün tələb olunan vaxt, hər bir ölkənin nisbi zənginliyi və hökumətin güzləri idarə etmək qabiliyyəti kimi amillərdən asılı olur. Estoniyada gəlirlərin yenidən investisiya şəklində yatırımı güzəşti çox uğurlu nəticələrə gətirib çıxarmışdır. Xorvatiya vergi bayramlarının tətbiqi sayəsində müəyyən investisiyaları cəlb edə bilmişdir. Rumıniyanın yerli hakimiyyət orqanları iş yerləri yaradan və vergi

bazasını genişləndirən layihələrin icrası zamanı kənd təsərrüfatı torpaqlarının sənaye torpaqlarına çevrilməsinə görə vergini ləğv edir.¹¹ [35]

Bu araşdırmanın əsas ideyası ayrışdırıcıya yol verməyən, daha sadə və daha mütərəqqi investisiya mühitini təbliğ etməkdir. Bu səbəbdən də, investisiya güzəştləri siyasəti dəstəklənir. Sözügedən siyasətdə güzəştlərin şəffaf, xarici və daxili investorların üzünə açıq, yalnız sənaye üzərində mərkəzləşməmiş və asan idarə edilən olması tövsiyə edilir. Güzəştlər müəyyən qaydalara uyğun olaraq tətbiq edilməli və fərdi zəmində ayrı-ayrı layihələr üçün nəzərdə tutulmamalıdır. Güzəştlərin seçimi zamanı aşağıdakı prinsiplər tətbiq edilməlidir:

-Güzəştlərlə əlaqədar ümumi hökumət strategiyası olmalıdır. İnvestisiya güzəştləri koordinasiya edilməlidir. Hökumətlər “ifrat” güzəştlərə yol verməməyə çalışmalıdır. İnvestorlar tez-tez əslində onların cəlb edilməsi üçün lazım olduğundan qat-qat çox müxtəlif güzəştlər alır və bu, nəticədə maliyyə çatışmazlıqlarına gətirib çıxarır.

-Güzəştlər şəffaf olmalıdır. Hökumət sözügedən güzəştlərin səmərəliliyini və şirkətlərin müvafiq qaydalara riayət edib-etməməsini yoxlamağa qadir olmalıdır. Hökumət güzəştlərin maliyyə səmərəliliyini hər il nəzərdən keçirməlidir.

-Güzəştlər məhdud zaman müddətləri üçün təsis edilməli və onların qüvvədə olması müddəti aydın şəkildə ifadə edilməlidir. Güzəştlərin məqsədi hər hansı bir müəssisənin maliyyə dəstəyi və ya subsidiya ilə təmin edilməsi deyil, investorların cəlb edilməsi və biznesin ilkin mərhələlərində onlara kömək edilməsidir.

-Güzəştlər investorun hansı ölkədən olmasına və ya konkret bir sənaye sahəsinə deyil, investisiyanın məbləğinə və ya konkret bir regiona uyğun olaraq və ayrı-seçkiliyə mümkün qədər yol verilməməsi şərtilə tətbiq edilməlidir.

-Dövlət bütün güzəştlərin qeydiyyatını aparmalıdır. Dövlət saytlarında və ictimai girişin təmin edildiyi hökumət sənədlərində bütün güzəşt proqramları və qaydaları aydın şəkildə göstərilməlidir.

¹¹ “Faydalı biznes və investisiya mühitinə dair vəsait” ATƏT 2008. (<http://www.osce.org/az/eea/19772?download=true>)

Bundan əlavə, hökumətlərə xariciinvestorlar üçün korporativ gəlir vergilərinin azaldılmasına yönəldilmiş mürəkkəb güzəşt sxemləri əvəzinə sadəlik və aşağı dərəcələr prinsiplərinə əsaslanan və beləliklə də, bütün biznes sahələri üçün əlverişli olan korporativ gəlir strukturunun yaradılması və saxlanması məsləhət görülür. Mürəkkəb güzəştlər sxeminin idarə edilməsi həm hökumət, həm də biznes sahələri üçün çətinlikdir, bazarda uyğunsuzluqlara səbəb olur.

Ümumiyyətlə, güzəştlərin regional zəmində və ƏDV-yə dair, həmçinin gömrük sahələrində tətbiqi dəstəklənir. Çoxmilli xariciinvestorların cəlb edilməsini nəzərdə tutan geniş həcmli milli güzəştlərin tətbiqi isə məqsədəuyğun hesab edilmir.¹²[35

İnvestisiya güzəştləri.

-Ümumi aşağı vergi dərəcələri və daha sadə vergi sistemi(*investorun hansı ölkədə doğulmasına və ya konkret sənaye sahəsinə əsaslanan*) çoxsaylı mürəkkəb vergi güzəştlərindən daha məqsədəuyğundur.

-Vergi güzəştləri beş ildən çox müddət ərzində tətbiq edilməməlidir.

-Sərbəst zonalar və ya ixracat zonaları kimi xüsusi iqtisadi zonalar investisiya məkanının rəqabətə davamlılığını zəiflədən, cəlbedici olmayan köhnə sənaye obyektlərində deyil, investorlar üçün arzuolunan ərazilərdə yerləşməlidir.

Dövlətin iqtisadiyyatı birbaşa idarə etməsi əvəzinə rəqabəti dəstəkləyən ümumi bir siyasət yürütməsi düzgün istiqamətdə atılmış fundamental addımdır. İqtisadi sistemin mühüm elementi kimi inzibati tənzimləmə üsullarının tətbiqindən tamamilə imtina edilməsi heç bir ölkədə vəzifə kimi qarşıya qoyulmamışdır. Dünya təcrübəsi bir daha təsdiq edir ki, iqtisadiyyatın tənzimlənməsində inzibati üsullardan istifadə edilməsi yalnız iqtisadi əsas olmadığı halda təhükəli xarakter daşıyır.

Dövlət bölməsindən iqtisadiyyatın tənzimlənməsi vasitəsi kimi geniş istifadə edilməlidir. Belə ki, iqtisadi konyunkturanın kəskinləşdiyi, depressiya və ya böhran şəraitində xüsusi kapital qoyuluşu azaldığı halda, dövlət bölməsinə

¹² "Faydalı biznes və investisiya mühitinə dair vəsait" ATƏT 2008. (<http://www.osce.org/az/eea/19772?download=true>)

yönəldilən investisiyalar artırılmalıdır. Dövlət bu üsulla istehsal həcmnin aşağı düşməsinin və işsizliyin artımının qarşısının alınmasına cəhd göstərməlidir.

Dünya təcrübəsi göstərir ki, vergi yükü az olan ölkələrdə iqtisadi artım tempi daha yüksəkdir. Müasir vergi sistemi sosial-iqtisadi inkişaf perspektivləri nəzərə alınmaqla bazar münasibətləri tələblərinə əsaslanmalıdır. O, büdcə gəlirlərinin yığılmasını təmin etməli, əhəlinin müxtəlif təbəqələrinin gəlirlərinin formalaşması və yenidən bölüşdürülməsi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla, bütövlükdə və xalq təsərrüfatının ayrı-ayrı sahələrində istehsalın tənzimlənməsi üçün şərait yaratmalıdır.

Əlverişli biznes mühitinin formalaşması baxımından stimullaşdırıcı vergi mexanizmlərinin rolunun artırılması istiqamətində zəruri tədbirlər görülməli, qanunvericilik bazası daha da təkmilləşdirilməlidir. Həyata keçirilən vergi islahatları işgüzar fəallığı dəstəkləməlidir. Eyni zamanda verginin mühüm iqtisadi alət kimi tənzimləyici və fiskal funksiyaları bir-biri ilə əlaqələndirilməlidir.

Təklif olunan tədbirlərin həyata keçirilməsi Azərbaycan Respublikasında iqtisadiyyatın dövlət tərəfindən tənzimlənməsi mexanizminin səmərəliliyini yüksəltməyə, mütərəqqi makroiqtisadi tənzimləmə sisteminin və əlverişli biznes mühitinin formalaşdırılmasına imkan verərdi. Belə ki, Vergi Məcəlləsində edilən son əlavə dəyişikliklərə görə, investisiya təşviqi sənədini almış hüquqi şəxs və fərdi sahibkar həmin sənədi aldığı tarixdən müvafiq əmlakına görə 7 il müddətinə əmlak vergisini, və torpağa görə torpaq vergisini ödəməkdən azaddır.¹³ [36]

¹³ "İnvestisiyanın vergi stimullaşdırılması" elmi məqalə. (<http://www.vergiler.az/art-view/1567/>)

2.2. Vergilər investisiya mühitinin formalaşmasına təsir edən amillərdən biri kimi.

Son zamanlar ölkədə qeyri-neftsektorunun, xüsusən də aparıcı ixrac potensialının və valyuta gəlirlərinin artırılmasının kəskin zərurəti yaranır ki, bunlar da yalnız xarici investisiyaların ölkə iqtisadiyyatının bütünsahələrinə daha da geniş cəlb edilməsilə mümkündür.

Qanunvericilik və normativ-hüquqi aktlar ölkədə əlverişli investisiya mühitinin formalaşması və əsas fondlara amortizasiya ayırmalarından özünün təyinatına görə istifadəsi, habelə gəlirin kapitallaşdırılmasına görə vergi stimulları, qiymətli kağızlar bazar inkişafı, sığorta, təminatlar, ipoteka, itkilərin qarşısının alınması və yerli kapitalın xaricdən qaytarılmasının stimullaşdırılması, xarici investorların cəlb olunması kimi strateji istiqamətlərin reallaşdırılmasını təsbit edir. Yerli və xarici investisiyaların stimullaşdırılması proqramının təşkilati-hüquqi təminatı qanunvericilik və normativ aktların qəbul edilməsinin mövcud sistemi çərçivəsində formalaşmalıdır. İnvestisiyanın xarici ixracında məhdudiyyətlər və xarici banklarda Azərbaycanın hüquqi və fiziki şəxslərinin hesablarında aşağı salınmış qiymətlər üzrə ixrac olunan və qaldırılmış qiymətlərlə idxal olunan mal və xidmətlərin qiymət fərqi saxlamağın mümkünlüyü zəruridir.

Xarici investora vergi güzəştlərinin verilməsilə bəli münasibətləri tənzimləyən bu qanunvericiliyə və normativ sənədlərə əlavələr etmək habelə vergi verənin müdafiəsində apellyasiyaya baxılması qaydasını təsis etmək vacibdir. Vergi yoxlamalarında prosessual münasibətləri tənzimləyən mexanizm bu məcəllədə nəzərə alınmalıdır. Yəni ki, müasir tənzimləmə təcrübəsi vergi orqanları tərəfindən sanksiyaların əsaslandırılması, həmçinin predmetləri haqqında mübahisələrə gətirib çıxarır. Beləliklə hesab edirik ki, beynəlxalq investisiya əməkdaşlığı sahəsində başlıca qanunlar, o cümlədən, Azərbaycan Respublikasında xarici investisiyalar haqqında, Azad iqtisadi zonalar haqqında, Azərbaycan və xarici investorla bağlanmış kossession müqavilələr haqqında, məhsulun bölgüsü haqqında sazişlər və s. qanunlar bir-biri ilə uzlaşmalıdır.

Həmin bu qanunlarda təkmilləşmələr və yaxud onların əlaqələndirilməsi aparılarkən aşağıda göstərilən prinsiplərə əməl edilməsini məqsədəuyğun hesab edirik:

-iqtisadiyyatın sabit inkişafının əsasamili kimi investisiya prosesinin fəallaşmasının zəruriliyi;

-Ölkə iqtisadiyyatının istehsal xarakterli investisiya əməkdaşlığı vasitəsilə beynəlxalq təsərrüfat sisteminə daxil olmasına dəstək;

-müsabiqələrin, hərracların nəticələri üzrə yerli, həmçinin xarici investorla konsesiyaların təqdim edilməsi;

-xarici investisiyaların ölkə iqtisadiyyatına cəlb edilməsində milli təhlükəsizliyin təmin edilməsi.

Bağlanmış və imzalanmayı nəzərdə tutulan beynəlxalq müqavilələrin ölkəyə xarici investisiyaların cəlb edilməsinə dair hissəsində nəzərdə tutulan şərtlərin yerinə yetirməsi məcburi xarakter daşımaıdır. Bura ÜTT-nin tarifləri haqqında saziş və bununla əlaqədar investisiya tədbirlərinin ticarət aspektinə dair sənədlər partnyorluq və əməkdaşlıq haqqında AB ilə sazişlər, kapital qoyuluşlarının həvəsləndirilməsi və qarşılıqlı müdafiəsi haqqında sazişlər, ikiqat vergiqoymaya yol verilməməsi haqqında sazişlər və s. aiddir. Hesab edirik ki, ölkədə xarici investisiya qoyuluşları üçün hüquqi-normativ baza yaradılmış olsa da, onların daha geniş miqyasda cəlb olunması sahəsində bir sıra hüquqi normaların müəyyən düzəlişlərə ehtiyacı vardır, yəni qanunvericilik bazasının müasir iqtisadi tələblərə cavab verəcək dərəcədə təzələnməsi vacibdir. Respublikamızda investisiya sahəsində yaranmış hazırkı vəziyyət xarici investisiyalar üzrə qanunvericiliyin təzələnməsi yollarının axtarışı üçün şərait yaradır.

Əlverişli vergi mühitinin yaradılmasıməsələsi xarici investorları narahat edən başlıca problemlərdəndir. Xarici investorları vergi güzəşti və imtiyazlarından daha çox, öz fəaliyyətlərini uzun müddətə proqnozlaşdırmağa imkan verən vergi sisteminin sabitliyi və təkamülünün müəyyənliyi maraqlandırır.

Odur ki, Azərbaycan Respublikası tərəfindən bir sıra beynəlxalq müqavilələr imzalanmışdır. Bu müqavilələr əsasən investisiyaların təşviqi və qorunmasını,

gəlirlərə və əmlaka görə vergilərə münasibətdə ikiqat vergitutmanın aradan qaldırılmasını, nəqliyyat daşınmalarını və kredit sazişlərini əhatə edir.

Bu müddəalar bir tərəfin aşağıdakılardan irəli gələn öhdəlikləri ilə bağlı istənilən rejimin üstünlük və ya güzəştlərinin digər tərəfin investorlarına aid edilməsi kimi başa düşülür:

a) Tərəflərin iştirakçıları olduqları və ya ola biləcəkləri əməkdaşlığın və regional əməkdaşlığın digər formalarının investisiya rejiminə təsir edən istənilən mövcud olan və ya gələcəkdə mövcud olacaq gömrük ittifaqı və ya sərbəst ticarət zonası və ya oxşar beynəlxalq sazişlərdə iştirak;

b) tamamilə və ya əsasən vergiqoymaya aid olan istənilən beynəlxalq saziş və ya razılaşmada iştirak.

İkiqat vergiqoymanın aradan qaldırılması haqqında sazişlərdə əsas güzəştlər, yəni aşağı vergi dərəcələri mənbədə tutulan vergilərə (məsələn, dividendlərdən, faizlərdən, royaltilərdən) verilir. Belə ki, bir çox sazişlərdə qoyulan investisiyaların həcmindən asılı olaraq vergilərin dərəcəsidəyişir.

Ölkəmizdə aparılan iqtisadi siyasətin əsas istiqamətlərindən biri olan neft sektorunun inkişafı ilə paralel olaraq qeyri-neft sektorunun daha yüksək tempə inkişaf etdirilməsi artıq reallığa çevrilmişdir və bu sahədə inkişaf getməkdədir. Vergi daxilolmalarında qeyri-dövlət sektorunun payının durmadan yüksəlməsi bunu bir daha sübut edir.

Respublikanın vergi sistemində həyata keçirilən islahatların məntiqi nəticəsi olaraq vergi administrasiyası modernləşmiş, sahibkarlığın inkişafı üçün əlverişli vergi mühiti yaradılmışdır ki, bunun da nəticəsində vergi xidmətinin fəaliyyətinin səmərəliliyi artmış, sahibkarların və iş adamlarının sayı çoxalmış, dövlət büdcəsinə vergi daxilolmalarının həcmi əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır.

Dinamik inkişaf edən işgüzar və investisiya mühitinin formalaşdırılmasında mühüm əhəmiyyətə malik vergitutma mexanizmlərini nəzərdən keçirdikdə, aydın olur ki, bu şərtlər sağlam və sabit siyasi, iqtisadi və normativ-hüquqi mühitlə həmahəng olan yaxşı idarəetmə, şəffaflıq, proqnozlaşdırma və iqtisadi açıqlıq kimi amillərlə təsbit edilir. Deməli, investisiya mühitinin formalaşdırılmasında mühüm

rol oynayan əsas amillərin, yəni vergiqoyma məsələlərinin həllini təmin edən tənzimləyici normalar toplusunun daha da təkmilləşdirilməsinə ehtiyac vardır.

Bu gün ölkəmizdə aparılan iqtisadi siyasətin kökündə modernləşdirmə siyasəti dayanır. Rasionallıq, səmərəlilik, çoxşaxəlilik, sosialyönümlülük prinsiplərinə söykənən bu siyasət iqtisadi inkişafın Azərbaycan modelinin formalaşmasına xidmət edir. Müasir Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişaf modelinin başlıca hədəfi ölkəmizin davamlı, hərtərəfli inkişafını təmin etməkdir. Burada elmin, texnikanın və texnologiyanın qabaqcıl nailiyyətlərinin cəmiyyətin bütün sahələrində genişmiqyaslı tətbiqi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Artıq Azərbaycan iqtisadi sahədə keçid dövrünü başa vuraraq, inkişafın yeni mərhələsinə qədəm qoymuşdur. Bilik, davranış, innovasiya iqtisadiyyatına keçid üçün zəmin yaranmışdır. Müasir dünya təcrübəsi göstərir ki, hər hansı bir ölkənin iqtisadiyyatının dayanıqlı inkişafı bazarı yüksək texnologiya və biliklə təchiz etmək bacarığı ilə mümkün olur. Çünki hazırkı şəraitdə bilik iqtisadiyyatı istehsalın öncül bir sahəsinə, bilik və ona əsaslanan texnologiya isə ən çox tələb olunan məhsula çevrilməkdədir.

Hazırda Azərbaycanın vergi sistemində böyük islahatlar aparılır. Bu tədbirlər Azərbaycanda vergi sisteminin inkişafına, vergi siyasətinin formalaşmasına və bu sahədə dinamik iqtisadi inkişafın əldə olunmasına yardım edir. Vergi sisteminin bilik, davranış, innovasiya iqtisadiyyatının tələblərinə, vergi siyasətinin bu tələblərdən qaynaqlanan prinsiplərə uyğunlaşdırılması istiqamətində məqsədəuyğun tədbirlər davam etdirilməlidir.

Fikirimizcə, vergi mexanizmlərinin rolunu artırmaqla müasir vergi sistemlərində investisiyanın stimullaşdırılması məqsədilə vergi güzəştləri tətbiq edilməlidir. Həmin bu güzəştlərə vergi dərəcələrinin aşağı salınması, kapital qoyuluşlarına vergi güzəştlərinin verilməsi, vergi tətillərinin tətbiqi, uzunmüddətli investisiya zamanı kapital artımından əldə edilən gəlirlərə müvafiq güzəştli vergi rejiminin tətbiq edilməsi və s. aid edilir.

Ölkə prezidenti cənab İlham Əliyevin "İnvestisiyanın həyata keçirildiyi iqtisadi fəaliyyət sahələri, investisiya layihəsinin həcmi ilə bağlı minimal məbləğ

və həyata keçiriləcəyi inzibati ərazi vahidləri”nin təsdiq edilməsi haqqında 20 aprel 2016-cı il tarixli fərmanına əsasən Azərbaycanda investisiya təşviqi sənədinin verilməsi üçün investisiya layihəsinin həyata keçiriləcəyi inzibati ərazi vahidləri 5 region üzrə qruplaşdırılıb.

Birinci regiona Bakı şəhəri (Bakıtrafi qəsəbələr istisna olmaqla), ikinci regiona Bakıtrafi qəsəbələr və Abşeron rayonu, üçüncü regiona Sumqayıt şəhəri, Gəncə şəhəri, dördüncü regiona 1, 2, 3 və 5-ci regionlara aid edilməyən şəhər və rayonlar, beşinci regiona Naxçıvan Muxtar Respublikası, Füzuli, Xocavənd, Ağdam, Tərtər, Ağcabədi, Naftalan, Goranboy, Göygöl, Gədəbəy, Daşkəsən, Qazax, Tovuz, Ağstafa, Lerik, Yardımlı, Balakən, Qusar rayonları daxil edilib.

Sahibkarlara investisiya təşviqi sənədinin verilməsi üçün birinci regiondan beşinci regiona doğru iqtisadi fəaliyyət sahələri üzrə tələb olunan investisiya layihəsinin həcmi ilə bağlı minimal məbləğ azalır. Məsələn, Bakıda (birinci region) elektrik avadanlığının istehsalı ilə əlaqədar investisiya təşviqi sənədinin alınması üçün minimum 5 milyon, Bakıtrafi qəsəbələr və Abşeron rayonunda minimum 3 milyon manat investisiyanın qoyulması tələb edilsə, Naxçıvan Muxtar Respublikası, Füzuli, Xocavənd, Ağdam, Tərtər, Ağcabədi, Naftalan, Goranboy, Göygöl, Gədəbəy, Daşkəsən, Qazax, Tovuz, Ağstafa, Lerik, Yardımlı, Balakən, Qusar rayonlarında (beşinci region) bununla bağlı minimum tələb 500 min manat həcmindədir. Yaxud Bakıda geyim istehsalı ilə əlaqədar investisiya təşviqi sənədinin alınması üçün minimum 5 milyon manat sərmayə qoyulması lazımdırsa, beşinci regiona daxil olan rayonlarda 200 min manat investisiya qoyulması yetərlidir.

Qeyd edək ki, İqtisadiyyat Nazirliyindən investisiya təşviqi sənədini almış fərdi sahibkar həmin sənədi aldığı tarixdən 7 il müddətində əldə etdiyi gəlirin, eləcə də mənfəətin 50 faizi həcmində vergi güzəşti əldə edir. Bundan başqa, qanuna edilmiş əlavələrə əsasən, investisiya təşviqi sənədinin alındığı tarixdən 7 il müddətinə hüquqi şəxslər və fərdi sahibkarlar tərəfindən müvafiq icra hakimiyyəti orqanının təsdiqedicisi sənədi əsasında texnikanın, texnoloji avadanlıqların və

qurğuların idxalı əlavə dəyər vergisindən (ƏDV) azaddır. İnvestisiya təşviqi sənədini almış hüquqi şəxs və fərdi sahibkar həmin sənədi aldığı tarixdən müvafiq əmlakına görə 7 il müddətinə əmlak vergisini ödəməkdən azaddır. İnvestisiya təşviqi sənədini almış hüquqi şəxs və fərdi sahibkar həmin sənədi aldığı tarixdən mülkiyyətində və ya istifadəsində olan müvafiq torpaqlara görə 7 il müddətinə torpaq vergisini ödəməkdən azad edilir.

Qeyd edək ki, yuxarıda deyilənlər və bu kimi digər tədbirlər ölkədə investisiya mühitinin daha da formalaşmasına və inkişaf etməsinə müsbət təsir edir.

III FƏSİL. AZƏRBAYCANDA VERGİ SİYASƏTİNİN İNVESTİSIYA MÜHİTİNƏ TƏSİRİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

3.1. Vergi sisteminin iqtisadiyyatın investisiya aktivliyinə təsirivə stimullaşdırıcı rolu

Hər bir ölkədə həyata keçirilən sosial-iqtisadi siyasətin qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri davamlı iqtisadi artımın təmin edilməsidir. Davamlı iqtisadi artım bir tərəfdən iqtisadiyyatın hərtərəfli inkişafının, makroiqtisadi sabitliyin təmin edilməsində, digər tərəfdən isə əhəlinin həyat səviyyəsinin yüksəlməsində, maddi rifahının yaxşılaşmasında əsas rol oynayır. Ölkənin iqtisadi artımı müxtəlif xarakterli amillərdən asılıdır:

- investisiyaların dinamikası və strukturu;
- ölkənin iqtisadi modernləşdirilməsi və innovativ inkişaf potensialı;
- sahibkarlığın mövcud vəziyyəti və inkişaf perspektivləri;
- əmək ehtiyatlarının strukturu və iqtisadi inkişaf tendensiyalarına uyğunluğu;

- sosial-iqtisadi infrastrukturun səviyyəsi;
- əmək bazarının çevikliyi və mobilliyi;
- sosial kapitalın, institusional mühitin iqtisadi inkişaf baxımından üstünlükləri;
- əsas ticarət partnyorlarının iqtisadi inkişaf templəri;
- rəqabətqabiliyyətli mühitin formalaşma səviyyəsi.

Göründüyü kimi, iqtisadi artıma təsir edən amillər müxtəlifdir və demək olar ki, iqtisadiyyatın bütün sahələrini əhatə edir. Bu amillərin formalaşmasında və son nəticədə iqtisadi artıma təsir dərəcəsində vergi sistemi xüsusi rol oynayır. Müxtəlif vergi növlərinin və vergi dərəcələrinin tətbiqi, vergi inzibatçılığının səviyyəsi, vergi qanunvericiliyinin təkmilləşmə dərəcəsi bilavasitə iqtisadi artıma təsir göstərir.

İnvestisiyanın stimullaşdırılması istiqamətində kompleks tədbirlər müəyyən edilərkən vergi güzəştlərinin təkcə iri və orta sahibkarlara deyil, həm də kiçik sahibkarlıq subyektlərinə tətbiq oluna bilməsi çox vacibdir. Bununla əlaqədar olaraq, investisiyaya vergi stimullarının verilməsi prosedurunun sadələşdirilməsi əhəmiyyət kəsb edən amillərdəndir.

İnvestisiyanın stimullaşdırılması ilə bağlı vergi güzəştləri verilərkən əsas məsələlərdən biri dövlət büdcəsinin balanslaşdırılması ilə bağlıdır. Belə ki, vergi güzəştlərinin verilməsi büdcə gəlirlərinin müəyyən hissəsinin itkisi ilə nəticələndiyi üçün onun kompensasiyası ilə bağlı tədbirlərin görülməsi tələb olunur. Beynəlxalq təcrübədə fiziki şəxslərdən tutulan vergilərin artırılması yolu ilə büdcənin itirdiyi gəlirlərinin kompensasiya edilməsi çox geniş yayılmışdır. Bu zaman fiziki şəxslərin vergi yükü artırılarkən əhalinin aztəminatlı təbəqəsinin sosial müdafiəsinin təmin edilməsinə yönəldilən tədbirlərin görülməsi əsas vəzifələrdən biri hesab olunur. Əksər hallarda əhalinin aztəminatlı təbəqəsinin sosial müdafiəsinin təmin edilməsi onlara müxtəlif güzəşt və azadolmaların ünvanlı şəkildə verilməsi yolu ilə həyata keçirilir.

İnvestisiyanın vergi stimullaşdırılmasında digər əsas məsələlərdən biri də vergilərin hesablanması mexanizmlərinin sadələşdirilməsi ilə bağlıdır. Bu mənada, ƏDV-nin hesablanması və əvəzləşdirilməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsi, o cümlədən ƏDV-nin büdcədən qaytarılmasında vergidən yayınmanın müxtəlif sxemlərinin aradan qaldırılması vacib məsələlərdən biridir. ƏDV-nin tətbiqində meydana çıxan problemlərdən biri orta və iri sahibkarlıq subyektlərinin kiçik sahibkarlarla təsərrüfat əlaqələrinin həyata keçirilməsi ilə bağlıdır. Belə ki, sadələşdirilmiş vergitutma rejimi ilə işləyən kiçik sahibkarlıq subyektləri ƏDV ödəyiciləri olmadıqlarına görə, onlardan mal (iş, xidmət) alan iri və orta sahibkarlıq subyektləri ƏDV-nin əvəzləşdirilməsini apara bilmirlər. Beynəlxalq təcrübədə ƏDV-nin tətbiqində meydana çıxan bu kimi problemlərin aradan qaldırılması üçün ƏDV-nin bütün sahibkarlıq subyektlərində tətbiq olunması, bəzən də onun satışdan vergi ilə əvəz edilməsi barədə təkliflər irəli sürülür.

Son dövrlərdə aparılan investisiya siyasəti Azərbaycan iqtisadiyyatının əsaslı şəkildə inkişafına, onun strukturunun təkmilləşməsinə şərait yaratmışdır.

Əsasən infrastruktur layihələrinin həyata keçirilməsindən ibarət olan tikinti-quraşdırma işlərinin belə geniş şəkildə maliyyələşdirilməsi müasir dövrdə mühüm istehsal amili hesab olunan infrastrukturun yaxşılaşdırılmasına istiqamətlənmiş dövlət siyasətinin nəticəsidir.

Əsas kapitalın daha məhsuldar hissəsi hesab olunan və milli gəlirin yaranmasında daha fəal aktivlər olan maşın, avadanlıq və alətlərin alınmasına sərf olunan investisiyaların xüsusi çəkisinin digər investisiya növlərinə nisbətən azlığı faktı heç də investisiyaların qismən az səmərə verən obyektlərə qoyulması mülahizəsi üçün tam əsas hesab oluna bilməz. Məhsuldar aktivlər o zaman səmərəli olur ki, onların istehsal gücündən tam istifadə olunsun. Bu isə müvafiq miqyaslı satış bazarlarının, müasir infrastrukturun və məhsulların rəqabət qabiliyyətinin mövcudluğunu tələb edir. Dövlətin bu istiqamətdə gördüyü tənzimləyici tədbirlər yaxın gələcəkdə investisiyaların obyekt quruluşunda fəal aktivlərin xeyrinə dəyişikliklərin olacağına möhkəm inam yaradır.

Məlumdur ki, dünya bazarlarında neft məhsulları üçün yaranmış əlverişli konyunktur Azərbaycanın ticarət balansında müsbət saldonun təmin olunmasında mühüm rol oynayır. Azərbaycanda aparılan uğurlu sosial-iqtisadi siyasətin nəticəsidir ki, neft sektorunun inkişafı “holland sindromu”na deyil, digər sahələrin inkişafına təkan verməkdədir. Ölkəmizin sosial-iqtisadi inkişafı üçün böyük töhfələr vermiş neft sektoru özünün artan tələbatları ilə qeyri-neft sektoru sahələrinin inkişafı üçün münbit zəmini formalaşdırır. Digər tərəfdən, sosial və investisiya yönümlü büdcə xərclərinin artımı da daxili tələbatın kəmiyyət və keyfiyyətə sürətlə artmasına gətirməklə bu prosesə böyük dəstək verməkdədir.

Qeyd edək ki, 2001-ci ilin yanvarın 1-dən qüvvədə olan Vergi Məcəlləsində vergitutmanın ümumi, bərabər və ədalətli olmasının maksimum təmin edilməsi öz əksini tapmış, müxtəlif kateqoriyalı vergi güzəştləri azaldılmaqla vergi dərəcələri əhəmiyyətli dərəcədə aşağı salınmışdır. Belə ki, əlavə dəyər vergisi 20 faizdən 18 faizə qədər endirilmiş, rezident hüquqi və fiziki şəxslər yol vergisinin ödənilməsindən azad edilmişlər. Qeyd etmək lazımdır ki, son illərdə beynəlxalq təcrübədə vergi dərəcələrinin aşağı salınması hesabına vergi güzəştlərinin azaldılması meylləri artmışdır. Mövcud vergi qanunvericiliyində kiçik təsərrüfatçılıq subyektlərinin inkişafı məqsədi ilə sadələşdirilmiş sistem üzrə verginin tətbiq edilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Bildiyimiz kimi, bu verginin dərəcəsi hesabat dövrü ərzində vergi ödəyicisi tərəfindən təqdim edilmiş mallara (işlərə, xidmətlərə) və əmlaka görə, habelə satışdankənar fəaliyyət üzrə əldə edilmiş ümumi hasilatın 2 faizi miqdarında olmaqla, həmin müəssisələr əlavə dəyər vergisinin, mənfəət vergisinin, torpaq vergisinin və əmlak vergisinin ödənilməsindən azad edilmişlər.

Ümumiyyətlə, vergilərin aşağı salınmasının tərəfdarları hesab edirlər ki, bu zaman dövlət büdcəsinin itkilərini yalnız və yalnız əlverişli vergi mühitinin yaradılması nəticəsində genişlənən vergitutma bazası hesabına kompensasiya etmək mümkün olacaqdır. Digər tərəfdən isə vergi ödəyicilərinə düşən vergi ağırlığının aşağı salınması nəticəsində vergidən yayınmanın geniş yayılmış

sxemlərindən istifadə daha az səmərə verəcəkdir ki, bu da son nəticədə vergi daxilolmalarının ümumi həcmnin getdikcə artımına səbəb olacaqdır.

Vergilərin aşağı salınması üzrə bir sıra iqtisadçıların təklif etdiyi tədbirləri əsaslandıran əsas arqumentlərdən biri də aşağıdakı fərziyyəyə əsaslanır: bunun nəticəsində əhalidə və müəssisələrdə yığının artması nəticəsində əlavə vəsaitlər yaranacaqdı ki, bu da işgüzar fəallığın artımını stimullaşdıran ödəmə qabiliyyətli tələbin artması hesabına birbaşa və yaxud dolay yolla real istehsalın və ya xidmət sferasının artımını yaradacaqdır. Lakin real olaraq isə hadisələrin bu cür inkişafı mümkün deyildir. Belə ki, makroiqtisadiyyat üzrə klassik ali məktəb dərsliklərində bunun əksi göstərilir: bazar iqtisadiyyatında vergilərin dərəcələrin aşağı salınması istehlakı artıracaqdır. Bu da öz növbəsində faiz dərəcələrinin artımına və investisiyaların ümumi həcmnin azalmasına səbəb olacaqdır.

Respublikanın iqtisadiyyatı hələ də tam şəkildə bazar iqtisadiyyatına keçmədiyi üçün xalq təsərrüfatının bir sıra sahələrində dövlətin güclü mövqeyi saxlanıldığına görə yuxarıda qeyd olunan yanaşmaya hipotetik olaraq alternativ olan yeni yanaşmanı nəzərdən keçirmək maraqlı olardı. İqtisadi artımın təmin olunması üçün xüsusi investisiyalarla yanaşı dövlət büdcəsinin gəlirləri, o cümlədən vergi daxilolmalarının hesabına dövlət investisiyalarının həcmi də artırmaq lazımdır. Vergitutmanın səviyyəsi radikal olaraq aşağı salındıqda ilk baxışdan elə görünə bilər ki, bu yanaşmanın tətbiqi üçün imkanlar məhdudlaşdırılır.

Bu zaman digər bir ciddi təhlükəni - inflyasiya proseslərinin yeni spiralının işə düşməsinə nəzərə almaq lazımdır. Həqiqətən də dövlətin əvvəldən yığılıb qalmış borc öhdəlikləri nəzərə alınmaqla büdcədə kifayət qədər gərginliyin müşahidə olunmasına baxmayaraq bu məqsədlər üçün əlavə pul emissiyasının ayrılmasını zəruri olacaqdır ki, bu da son nəticədə inflyasiya proseslərinin yaranmasına gətirib çıxaracaqdır.

Əgər inflyasiyanın səviyyəsinin artması zamanı faiz dərəcəsinin artımı süni olaraq saxlanılsa, bu halda perspektivdə əhalinin banklarda yığılmış əmanətləri kimi təsirli mənbə hesabına investisiya resurslarının artımı ideyasından imtina etmək lazım gələcəkdir.

Vergi sistemi iqtisadi artımın stimullaşdırılması mexanizminin əsas hissələrindən biri olaraq sahibkarlığın, innovasiyaların inkişafı üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycanın vergi sistemində inkişaf etmiş ölkələrin vergi alətlərindən istifadə üzrə təcrübəsinin mənimsənilməsi, tətbiq olunan vergi sisteminin və vergi inzibətçiliğinin ölkə iqtisadiyyatına təsirinin obyektiv qiymətləndirilməsi və bu əsasda daim təkmilləşdirilməsi, innovativ inkişafın tələblərinə uyğunlaşdırılması məsələləri günümüzün aktual problemlərindən hesab oluna bilər.

Bu baxımdan, müəssisələrin investisiya layihələrinin maliyyələşdirilməsi mənbələrindən olan mənfəətin vergiyə cəlb olunması və bu zaman sahibkarların investisiya motivasiyasının stimullaşdırılmasının nəzərə alınması məsələlərinin araşdırılması yerinə düşərdi.

Azərbaycanın sənaye sahələrində istehsalın texniki səviyyəsinin müasir standartlarla müqayisədə nisbətən aşağı olması, əsas vəsaitlərin fiziki və mənəvi aşınma səviyyəsinin yüksəkliyi, işçilərin ixtisas səviyyələrinin və peşəkarlıq qabiliyyətlərinin arzu olunan səviyyədə olmaması ümumi məhsuldarlığın artımına maneə yaradan amillər kimi qəbul oluna bilər. Bununla bağlı olaraq, müəssisələrin yeni texnologiyalardan istifadə və investisiya fəallığının stimullaşdırılması mühüm vəzifə kimi qarşıda dayanır. Deməli, fəaliyyətdə olan vergi sistemi geniş təkrar istehsalı və modernləşdirməni dəstəkləməlidir. İntestisiya güzəştlərinin tətbiqi qeyd olunan məsələnin həllində daha səmərəli ola bilər.

Müəssisələrin investisiya fəaliyyətinin stimullaşdırılması üçün ən səmərəli vergi növü mənfəət vergisi hesab olunur. İqtisad elmində aparıcı fikirlərdən biri də budur ki, mənfəət vergisi qiymətlərin artımına, əmək haqqı səviyyəsinin aşağı düşməsinə və iqtisadiyyatın real sektoruna investisiyaların azalmasına gətirir. Mənfəət vergisi üzrə dərəcələrin aşağı salınması ideyasının aktuallığının əsasında məhz bu mülahizə dayanır.

Məlumdur ki, yeniliklərin yaranması istehsal prosesində yaradılan əlavə dəyərin artmasına gətirməklə iqtisadi resurslardan məhsuldar istifadənin

yüksəldilməsinə əhəmiyyətli təsir göstərir. Əlavə dəyər dedikdə, istehsal olunan əmtəə və xidmətlərin dəyəri ilə (ümumi buraxılışla) istehsal prosesində tam istehlak edilən məhsul və xidmətlərin dəyəri (aralıq istehlak) arasındakı fərq nəzərdə tutulur.

Əlavə dəyər vergisinin (bundan sonra ƏDV) tətbiqi 1960-1970-ci illərdən başlayaraq avropa İttifaqına daxil olan ölkələrdə geniş tətbiq edilir və bu ölkələrin vergi sistemlərinin uyğunlaşdırılması üçün böyük imkanlar yaradır. Hal-hazırda ƏDV avropa İttifaqı ölkələrinin sərhədlərini aşaraq Şərqi avropa və keçmiş sovet respublikalarında da geniş tətbiq olunmaqdadır.

Kifayət qədər böyük dövr ərzində tətbiq olunmasına baxmayaraq, bu gün də ƏDV-nin tətbiqi ilə bağlı elmi müzakirələr davam etməkdədir. Bu müzakirələrdə ƏDV-nin dövriyyədən vergi ilə əvəz edilməsi, ƏDV-nin hesablanması qaydasının dəyişdirilməsi, vahid vergi dərəcəsinin tətbiqi, innovasiya fəaliyyəti üçün ƏDV-nin ləğvi və digər belə təkliflər eşidilməkdədir. Bu baxımdan ƏDV-nin funksiyalarının, güzəşt və hesablanmasının xüsusiyyətlərinin, iqtisadiyyata təsirinin öyrənilməsinin vergi sistemində rolunun müəyyən edilməsinə və qiymətləndirilməsinə imkan verə bilər. Eyni zamanda, ölkəmizdə innovasiyalara əsaslanan iqtisadi modelin qurulması və dəstəklənməsi məsələsində ƏDV-nin təsirinin öyrənilməsi də xüsusi aktuallığı ilə seçilir.

Vergi güzəştlərinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinin bəzi nəzəri və praktiki məsələlərinin tədqiqi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Qeyd olunan məqsədə nail olmaq üçün vergi güzəştlərinin əhəmiyyətinin hüquqi və iqtisadi baxımdan dəqiqləşdirilməsi, onların səmərəliliyinin empirik təhlili və müvafiq informasiya sisteminin əsas elementlərinin müəyyənləşdirilməsi kimi vəzifələr qarşıya qoyulmuşdur.

Qeyd etmək lazımdır ki, vergilərin aşağı salınması istənilən halda investisiyaların artırılması üçün zəruri şərt olmaqla kafi şərt kimi çıxış edə bilməz. "Vergi histerezisi" effektinin yaranması imkanlarının qarşısının alınması üçün dövlət vergi daxilolmalarının həcmi artırılması, daxili əmanətlərin yerləşdirilməsinin stimullaşdırılması, ölkədən çıxarılmış kapitalın geri

qaytarılması, xariciinvestorların cəlb edilməsi və onlara zəruri təminatın verilməsi və həmçinin ölkə hüdudlarından kənara çıxarılan kapital üzərində daha səmərəli nəzarətin təmin olunması üzrə əlavə tədbirləri həyata keçirməlidir.

3.2. Vergi siyasətinin investisiya mühitinə təsirinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri

Dövlətin tətbiq etdiyi vergi sistemi investisiya qoyuluşlarının həcminə və aktivliyinə təsir edən əsas faktorlardan biri sayılır. İnkişaf etmiş ölkələrin vergi sistemlərinə nəzər salsaq görərik ki, onların vergi qanunvericiliklərində sahibkarlığın stimullaşdırılması prinsipinə uyğun olaraq investisiya qoyuluşuna vergi stimullarının verilməsi ilə bağlı normalar öz əksini tapmışdır. Həmin normalar, əsasən, amortizasiya rejimi, gəlirdən çıxılan xərclərin və vergitutma bazasının müəyyən olunması, vergi dərəcələrinin tənzimlənməsi məsələləri ilə bağlıdır.

Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsində də vergilərin sahibkarlıq fəaliyyətini və investisiyaları təşviq etməsi vergitutmanın əsas prinsiplərindən biri kimi müəyyən olunmuşdur. Sahibkarlıq fəaliyyətinə əlverişli mühitin yaradılması məqsədilə Vergi Məcəlləsində mənfəət, gəlir vergiləri və ƏDV üzrə müəyyən güzəşt və azadlıqlar nəzərdə tutulmuşdur.

Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, ölkə iqtisadiyyatında investisiya qoyuluşlarının aktivləşməsi prosesi ilk növbədə sahibkarlıq subyektlərinin vergi yükünün aşağı salınması ilə bağlıdır. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, vergi stimullarının verilməsində yüksək səmərə investisiyalar üçün əlverişli şəraitin yaradılmasını nəzərdə tutan vergi stimulları ilə yanaşı, digər kompleks tədbirlərin də görülməsi nəticəsində baş verir.

Qeyd olunduğu kimi, investisiya qoyuluşlarının davamlı olaraq artırılmasının və onun cəlbəedici olmasının əsas amillərindən biri vergi sisteminin investisiya yönümlü olmasıdır. Burada vergilərin tənzimləyici funksiyasının çox böyük rolu vardır. Bununla əlaqədar investisiya qoyuluşları üçün vergi güzəştləri və azadolmalarının verilməsi ilə yanaşı, vergilərin hesablanması mexanizminin sadələşdirilməsi, vergi güzəştlərindən düzgün və təyinatı üzrə istifadə olunmasına nəzarətin həyata keçirilməsi və vergi inzibatchılığının mövcud problemlərinin dəqiqləşdirilib aradan qaldırılması ilə bağlı kompleks tədbirlərin görülməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.¹⁴ [36]

Müasir dövrdə sahibkarlığın yeni fəaliyyət növlərinin, o cümlədən innovativ sahibkarlığın elmtutumlu məhsulların və yüksək texnologiyaların istehsalı fəaliyyətinin yaranması ilə əlaqədar investisiya qoyuluşlarının vergi stimullaşdırılması məsələsinin aktuallığı daha da artmışdır. Eyni zamanda, investisiyalara verilən vergi stimullarından istifadənin sadələşdirilməsi, vergiyükünün istehsalçıdan istehlakçıya, eməledici sənayedən xammal istehsalçılara köçürülməsi, vergilərin tətbiqi mexanizmlərinin sadələşdirilməsi investisiyaya verilən vergi stimullarının səmərəliliyinə müsbət təsir göstərən əsas amillər olaraq qalır.

Azərbaycanda bu istiqamətlər üzrə əhəmiyyətli işlər aparılmaqdadır. Ölkədə innovativ və yüksək texnologiyalar əsasında rəqabət qabiliyyətli sənaye istehsalının inkişafı üçün münbit şərait yaratmaq, bu sahədə sahibkarlığı dəstəkləmək, qeyri-neft sektorunun davamlı inkişafını təmin etmək və əhalinin istehsal sahəsində məşğulluğunu artırmaq məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin tapşırıqlarına uyğun olaraq ölkəmizdə 2011-2012-ci illər ərzində 3 sənaye və texnologiyalar parkı fəaliyyətə başlamışdır. Ölkə başçısının 21 dekabr 2011-ci il tarixli fərmanı ilə Sumqayıt şəhərində Sumqayıt kimya Sənaye Parkı yaradılmışdır. Fərmanda sənaye parkı sahibkarlıq fəaliyyətinin

¹⁴ "İnvestisiyanın vergi stimullaşdırılması" elmi məqalə. (<http://www.vergiler.az/art-view/1567/>)

həyata keçirilməsi üçün zəruri infrastrukturaya və idarəetmə qurumlarına malik olan, müasir texnologiyaların tətbiqi yolu ilə rəqabət qabiliyyətli məhsullar istehsalı və xidmətlər göstərilməsi məqsədləri üçün istifadə edilən, sahibkarların səmərəli fəaliyyətinə və inkişafına kömək edən ərazi kimi müəyyən edilmiş, parkın ərazisində neftkimya və digər prioritet sənaye sahələri üzrə rəqabət qabiliyyətli məhsulların (işlərin, xidmətlərin) istehsalı və emalı müəssisələrinin yaradılması nəzərdə tutulmuşdur.¹⁵ [36]

İkinci sənaye parkının yaradılması Bakı şəhərinin balaxanı qəsəbəsində məişət tullantılarının emalı (təkrar emalı) və xidmət müəssisələrinin fəaliyyət göstərəcəyi balaxanı Sənaye Parkının yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 28 dekabr 2011-ci il tarixli Sərəncamı əsasında reallaşmaqdadır.

İnformasiya və kommunikasiya texnologiyaları, telekommunikasiya və kosmos, enerji səmərəliliyi sahələrində tədqiqatlar aparılması, yeni və yüksək texnologiyaların hazırlanması üçün Sumqayıt şəhərində “yüksək texnologiyalar Parkı”nın yaradılması barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 5 noyabr 2012-ci il tarixli fərmanı isə milli iqtisadiyyatımızın prioritet inkişaf istiqmətlərindən birini müəyyən etməklə innovativ iqtisadi modelin qurulması prosesində mühüm mərhələnin başlanğıcını qoymuşdur. Azərbaycan Respublikasının vergi Məcəlləsində dəyişikliklər edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikasının 21 dekabr 2012-ci il tarixli qanunu və bu qanunun tətbiqi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 29 dekabr 2012-ci il tarixli fərmanı ölkəmizin vergi sisteminin modernləşməsi istiqamətində mühüm addımlardan biridir.

İnnovasiyalı iqtisadi sistemin qurulması üçün böyük əhəmiyyət kəsb edən sənaye və texnologiyalar parklarının yaradılması və bu parklarda fəaliyyət üçün vergi güzəştlərinin tətbiqi qloballaşan dünyada rəqabətli mühitin diqtə etdiyi zərurətdən doğur. qeyd olunan qanunla sənaye, yaxud texnologiyalar parkında fəaliyyət üçün əsaslı vergi güzəştləri nəzərdə tutulmuşdur. 2013-cü ilin 1 yanvar tarixindən qüvvəyə minmiş bu qanuna görə müvafiq icra hakimiyyəti orqanının

¹⁵ “İnvestisiyanın vergi stimullaşdırılması” elmi məqalə. (<http://www.vergiler.az/art-view/1567/>)

qərarına əsasən yaradılan sənaye, yaxud texnologiyalar parkının rezidenti olan fərdi sahibkarlar və hüquqi şəxslər sənaye, yaxud texnologiyalar parkında qeydiyyatla alındıqları hesabat ilindən başlayaraq müvafiq olaraq bu parklardakı fəaliyyətdən əldə etdikləri gəlir və mənfəət vergisindən, parkda yerləşən əmlaka görə əmlak vergisindən, parkın ərazisində istifadə etdikləri torpaqlara görə torpaq vergisindən 7 il müddətinə azad edilirlər.

Müvafiq icra hakimiyyəti orqanının qərarına əsasən yaradılan sənaye və texnologiyalar parkının idarəedici təşkilatının və ya operatorunun mənfəətinin sənaye və texnologiyalar parkının infrastrukturunun tikintisinə və saxlanılmasına yönəldilmiş hissəsi mənfəət vergisindən azad olunmuşdur.

Sənaye və texnologiyalar parkının infrastrukturunun, istehsal sahələrinin yaradılması və tikintisi, habelə elmi-tədqiqat və təcrübə-konstruktor işlərinin görülməsi məqsədilə sənaye və texnologiyalar parkının idarəedici təşkilatı və ya operatoru tərəfindən müvafiq icra hakimiyyəti orqanının təsdiqedicisi sənədi əsasında texnikanın, texnoloji avadanlıqların və qurğuların idxalı ƏDV-dən azad edilmişdir. Sənaye və texnologiyalar parkında istehsal sahələrinin tikintisi, elmi-tədqiqat və təcrübə konstruktor işlərinin görülməsi və istehsal məqsədilə parkın rezidenti olan hüquqi şəxslər və hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyətini həyata keçirən fiziki şəxslər tərəfindən müvafiq icra hakimiyyəti orqanının təsdiqedicisi sənədi əsasında idxal olunan texnikanın, texnoloji avadanlıqların və qurğuların idxalı – rezidentin sənaye və texnologiyalar parkında qeydiyyatla alındığı tarixdən 7 il müddətinə ƏDV-dən azad edilmişdir.

Sənaye və Texnologiyalar Parkının yaradılması və bu parkda fəaliyyətin təmin edilməsi üçün tələb olunan əsas vəsaitlərin alınmasının ƏDV-dən azad edilməsi innovativ fəaliyyətin maliyyə tutumunu azaltmaqla belə investisiyaların maliyyə və inflyasiya risklərinin xeyli yumşaldılması və beləliklə, sahibkarların bu istiqamətdə motivasiyasının əhəmiyyətli dərəcədə dəstəklənməsi üçün geniş imkanlar açır.

Əlavə dəyər vergisinin investisiya və innovasiya fəaliyyətinə təsirinin təhlili göstərmişdir ki, belə fəaliyyət növlərində həm daxili (əsas və dövriyyə vəsaitlərinin

alınması), həm də xariciistiqamətli (malın satışı, xidmətin göstərilməsi və işlərin görülməsi) əməliyyatların “sıfır” dərəcə ilə ƏDV-yə cəlb olunması yeni məhsulların həm istehsalını, həm də tələbatını dəstəkləməklə daha yaxşı effekt verir. fikrimizcə, ƏDV inzibatçılığında müasir informasiya texnologiyalarının tətbiqi belə güzəştlərin də qəbul edilməsinə və müvafiq ƏDV inzibatçılığına imkanlar yaradacaqdır.

Hüquqi şəxsin iştirak paylarının və ya səhmlərinin təqdim edilməsinin ƏDV-dən azad olunan əməliyyatlar sırasına daxil edilməsi Azərbaycanda fond bazarının inkişafı və səhmlər vasitəsilə investisiyaların cəlb edilməsi imkanlarını xeyli artırır, müəssisələrdə iştirak paylarının təqdim edilməsində çevikliyin artırılması və yeni investorların müəssisələrin fəaliyyətinə cəlb edilməsi üçün münbit zəmin yaradır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 19 aprel 2013-cü il tarixli fərmanı ilə Vergi Məcəlləsinin 13-cü maddəsinə “sənaye parkının rezidenti” və “texnologiyalar parkının rezidenti” anlayışlarının müəyyən edilməsi üçün müvafiq müddəalar əlavə edilmişdir. Ölkə başçısının 24 aprel 2013-cü il tarixli fərmanı ilə sənaye parklarının nümunəvi əsasnaməsi təsdiq edilmişdir. Həmin sənəddə sənaye parkı sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün zəruri infrastrukturə və idarəetmə qurumlarına malik olan, müasir texnologiyaların tətbiqi yolu ilə yüksək rəqabət qabiliyyətli məhsulların istehsalı və xidmətlərin göstərilməsi məqsədləri üçün istifadə edilən, sahibkarların səmərəli fəaliyyətinə və inkişafına kömək edən ərazi kimi təsbit olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin uğurlu daxili və xarici siyasəti nəticəsində iqtisadi sahədə keçid dövrünü başa vurmuş Azərbaycanda çevik vergi siyasətini həyata keçirməyə qadir olan və beynəlxalq standartlara cavab verən müasir vergi xidməti formalaşmışdır.

Azərbaycanın müasir vergi xidməti ölkənin iqtisadi qüdrətinin güclənməsi, nəhəng regional layihələrin həyata keçirilməsi işlərinə öz töhfəsini verməkdədir. bununla da mustəqil dövlətimizin vergi siyasəti iqtisadi siyasətin mühüm tərkib hissəsinə, iqtisadi tənzimləmədə və fiskal siyasətin həyata keçirilməsində aparıcı

amilə çevrilməkdədir. dövlət başçısının bu sahədə verdiyi tapşırıqlar əsasən, dövlət idarəçiliyinin müasir avropa standartlarına uyğunlaşdırılması istiqamətində təkmilləşdirmələr aparılmasından, vergi orqanları ilə vergi ödəyicilərinin arasında texnoloji baxımdan mükəmməl elektron əlaqələrin yaradılmasından, müasir kompüter və proqram təminatları, geniş təhlil bazasına malik informasiya sistemlərinin qurulması istiqamətində işlərin davam etdirilməsindən ibarətdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 2005-ci il 12 sentyabr tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında vergiinzibatçılığının təkmilləşdirilməsi üzrə dövlət Proqramı”nın (2005-2007) əsas məqsədi ölkədə vergi sistemini beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırmaqla bu sahədə səmərəliinzibatçılığın yaradılmasına nail olmaqdan və ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının sürətləndirməsinə təkan verən vergi daxilolmalarının müntəzəm artmasını təmin etməkdən ibarət idi.

Son dövrlər Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İ.Əliyevin bilavasitə qayğısı və diqqəti nəticəsində Respublika vergi sisteminin təkmilləşdirilməsi, onun vahid normativ-hüquqi bazasının yaradılması, iqtisadiyyata investisiya qoyuluşunun stimullaşdırılması istiqamətində məqsədyönlü islahatlar aparılır.

Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi dövlət tərəfindən büdcənin mədaxilini forialaşdırmaqla iqtisadiyyata investisiya qoyuluşunu, sahibkarlıq və biznes fəaliyyətini stimullaşdıran, vergi ödəyicilərini daha çox gəlir əldə etməyə, onları istehsalı daha da genişləndirməyə sövq edən vergi siyasətinin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur. Belə siyasət sahibkarlığın və biznes fəaliyyətinin inkişafı üçün daha əlverişli şərait yaratmağa, ölkənin sosial iqtisadi inkişafının təmin edilməsinə, vergi daxilolmalarının artmasına və son nəticədə əhalinin maddi rifahının daha da yüksəldilməsinə yönəldilmişdir.

Məcəllədə ölkənin vergi qanunvericiliyi sistemləşdirilmiş, vergi siyasətinin istiqamətləri və vergitutmanın prinsipləri bazar iqtisadiyyatının tələblərinə uyğunlaşdırılmışdır.

Bundan başqa, tətbiq olunacaq vergilər elmi surətdə əsaslandırılmış, onların müəyyən edilmə, hesablanma, yığılma və dövlət büdcəsinə köçürülmə qaydaları xeyli sadələşdirilmişdir. Ən başlıcası isə vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə vergi ödəyəcilərinə tətbiq olunan maliyyə sanksiyaları xeyli yüngülləşdirilmiş, vergi bazasının genişləndirilməsi məqsədilə vergilərin sayı azaldılmış, onların dərəcələri xeyli aşağı salınmışdır.

Vergi Məcəlləsində dövlət yol fonduna vergilərin ləğv edilməsi, əsas fondların aktiv hissəsinin əmlak vergisindən, mənfəətin investisiyaya yönəldilən hissəsinin vergidən azad olunması ilə yanaşı, əlavə dəyər vergisinin dərəcəsi azaldılaraq 20 faizdən 18 faizə endirilmiş, hüquqi şəxslərdən mənfəət vergisinin dərəcəsi 2006-cı ildən 22 faiz səviyyəsində müəyyən edilmiş, fiziki şəxslərdən gəlir vergisinin ən yüksək həddi azaldılaraq 45 faizdən 35 faizə endirilmişdir.

Əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi, iqtisadiyyata investisiyaların cəlb edilməsi üçün əlverişli vergi mühitünün yaradılması respublikada aparılan vergi siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biridir. Bu siyasətin müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsi üçün isə respublikada bir sıra beynəlxalq müqavilələr imzalanmışdır. Bu müqavilələr əsasən investisiyaların təşviqi və qorunmasını, gəlirlərə və əmlaka görə vergilərə münasibətdə ikiqat vergitutmanın aradan qaldırılmasını, nəqliyyat daşımalarını və kredit sazişlərini əhatə edir.

1994-cü ilin sentyabrın 24-də «Əsrin müqaviləsi» çərçivəsində qəbul edilmiş Hasilatın pay bölgüsü üzrə Sazişdə karbohidrogen sahəsində fəaliyyət göstərən şirkətlər üçün xüsusi vergi rejimi tətbiq edilmişdir və bu cür müəssisələr «Xüsusi vergi rejimli müəssisələr» hesab olunurlar.

Xüsusi vergi rejimi dedikdə, müəyyən dövr ərzində vergilərin hesablanması və ödənilməsinin xüsusi qaydası nəzərdə tutulur. Belə ki, Qanun qüvvəsinə minmiş hər bir sazişdə, müəyyən edilən dövr ərzində bu saziş çərçivəsində fəaliyyət göstərən xüsusi vergi rejimli müəssisələr tərəfindən vergilərin hesablanması və ödənilməsi qaydası müəyyənləşdirilir. Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin 2.7 maddəsinə əsasən «Məcəllə qüvvəyə minənədək və ya o, qüvvəyə mindikdən sonra qanunla təsdiq olunmuş hasilatın pay bölgüsü haqqında olan

sazişlərdə və ya qanunlarda, o cümlədən neft və qaz haqqında qanunda Vergi Məcəlləsində və vergilər haqqında digər normativ hüquqi aktlarda nəzərdə tutulmuş müddələrdən fərqli müddəalar müəyyən edildikdə, həmin sazişlərin və ya qanunların müddəaları tətbiq edilir». Bundan başqa, sazişlərdən irəli gələn vergilərin tətbiqi və alınması mexanizmi Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin sərəncamı əsasında yaradılan işçi komissiyası ilə podratçı tərəflər arasında imzalanan protokollarda («Mənfəət vergisi haqqında», «Əlavə dəyər vergisi haqqında», «Xarici subpodratçıların vergiyə cəlb edilməsi haqqında», «Əməkdaşlar və fiziki şəxslərin vergiyə cəlb edilməsi haqqında», «İdxal və ixrac vergiləri haqqında») tənzimlənir.¹⁶ [36]

Hasilatın Pay Bölgüsü haqqında sazişlərin müddələrinə əsasən hər podratçı tərəf mənfəət vergisinə dair öhdəlik istisna edilməklə, podratçı tərəflərdən karbohidrogen fəaliyyəti ilə əlaqədar meydana çıxan və ya ona bilavasitə, yaxud dolayısı ilə aid olan hər hansı xarakterli heç bir vergi tutulmur. Hər bir podratçı tərəf sazişin müddələrindən irəli gələn xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla öz karbohidrogen fəaliyyətindən mənfəət vergisi üçün ayrıca məsuliyyət daşıyır. Qeyd etmək lazımdır ki, vergi qoyulan zərər sonrakı təqvim ilinə keçirilir və həmin təqvim ilində mövcud vergi qoyulan mənfəət hesabına ödənilir və vergi qoyulan zərər müvafiq məbləğdə azaldılır. Həmin təqvim ilində bu yolla ödənilməmiş vergi qoyulan zərərin hər hansı qalığı vergi qoyulan mənfəətin hesabına tamamilə ödənilənədək məhdudiyətsiz sonrakı təqvim illərinə keçirilir.

Mənfəət vergisi hər bir podratçı tərəfin vergi qoyulan mənfəətindən təqvim ili üçün sabit dərəcə ilə (hər saziş üzrə müxtəlif faiz dərəcələri mövcuddur, yəni 25%, 27%, 30%, 32% və s. həcmində) tutulur.

Hər təqvim ili üçün vergi, maliyyə hesabatları və mənfəət vergisi haqqındakı bəyannamə, auditorun müvafiq arayışı ilə birlikdə sonrakı təqvim ilinin 15 martından və ya 15 aprelindən gec olmayaraq vergi orqanlarına təqdim edilir.

¹⁶ «İnvestisiyanın vergi stimullaşdırılması» elmi məqalə. (<http://www.vergiler.az/art-view/1567/>)

Təqvim ili üçün mənfəət vergisinin qəti məbləği mənfəət vergisinə dair bəyannamədə hesablandığı məbləğdə yuxarıdakı tarixlərdən 10 gün sonra dövlət büdcəsinə ödənilməlidir.

Podratçı tərəfin təqvim ili üçün qəti bəyannaməsində göstərilən mənfəət vergisinin əskik və ya artıq ödənilməsi tam müəyyən olunduqdan sonra podratçı tərəf əskik verilmiş məbləğə görə LIBOR dərəcəsi üzrə faizlər üstəgəl 4% ilə (bu zaman ödəniş həyata keçiriləndən bir gün əvvəl ən üstün LIBOR dərəcəsi əsas götürülür) büdcəyə faizlər ödəyir.

Mənfəət vergisinə dair bəyannamənin təqdim edilməsi və mənfəət vergisinin ödənilməsi təqvim ili üçün verildiyi tarixdən 36 gün və ya 60 gün keçəndən sonra həmin təqvim ili üçün mənfəət vergisi haqqındakı bütün öhdəliklərin tam və qəti nizama salınması hesab edilir.

Vergi orqanı hər podratçı tərəfin hər təqvim ili üçün mənfəət vergisinə dair bəyannamələrini təftiş etmək səlahiyyətinə malikdir.

Bir sıra sazişlərdə iqtisadi tarazlıq pozulmadan podratçı tərəfin əvəzinə mənfəət vergisi ödənişlərini ARDNŞ həyata keçirir.

Belə hesab edilir ki, karbohidrogen fəaliyyəti ilə əlaqədar olaraq Azərbaycan Respublikasında təsərrüfat fəaliyyəti göstərən xarici subpodratçılar karbohidrogen fəaliyyəti ilə əlaqədar olaraq Azərbaycan Respublikasında gördükləri xidmətlər müqabilində alınan ödəniş məbləğlərindən hər bir saziş üzrə müxtəlif faizlər həcmində vergi qoyulan mənfəət əldə edirlər və həmin mənfəət hər bir saziş üzrə müəyyən edilmiş müxtəlif dərəcələrlə vergiyə cəlb edilir. Bir sıra sazişlərdə bu vergilər həmin xarici subpodratçının vergi məsuliyyətini, habelə onun bəyannamə təqdim etmək və bütün vergiləri ödəmək öhdəliklərini tamamilə əhatə edir.

Əgər xarici subpodratçılar Azərbaycan Respublikasında karbohidrogen fəaliyyəti ilə bağlı olmayan fəaliyyət göstərərlərsə, o zaman belə xarici subpodratçılar Azərbaycan Respublikası Qanunverciliyinə uyğun olaraq vergiyə cəlb olunurlar.

Eyni zamanda, təqvim rübü ərzində xarici subpodratçıya ödənişlər həyata keçirən hər hansı şəxs belə ödənişlərdən tutulmuş vergilərə dair məlumatı müəyyən

edilmiş formaya uyğun olaraq təqvim rübü qurtardıqdan sonra 20 gün ərzində vergi orqanlarına təqdim etməlidir. Xarici subpodratçılara həyata keçirilən ödənişlərdən müvafiq surətdə hesablanmış vergilər bu ödənişləri həyata keçirən şəxs tərəfindən tutulur və ödənmə tarixindən sonra 30 gün ərzində və ya növbəti ayın 15-dək ödəniş valyutası ilə dövlət büdcəsinə köçürülür.

Hasilatın pay bölgüsü haqqında sazişlərə əsasən fəaliyyət göstərən yerli subpodratçı təşkilatların vergi öhdəlikləri isə Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsi ilə tənzimlənir. Belə ki, yerli subpodratçılar həmin fəaliyyət üzrə mənfəət vergisinin ödəyiciləri olduqları üçün onlara karbohidrogen fəaliyyəti ilə əlaqədar aparılan ödənişlərdən ödəmə mənbəyində vergi tutulmur. Lakin yerli subpodratçılar digər xarici subpodratçılara karbohidrogen fəaliyyəti ilə əlaqədar ödənişlər apararkən ödəmə mənbəyində vergini tutmağa, onun müvafiq hesabatını təqdim etməyə və tutulmuş vergini dövlət büdcəsinə ödəməyə borcludurlar.

Xarici subpodratçılar üçün karbohidrogen fəaliyyəti ilə bağlı mənfəət vergisinin hesablanması sadələşdirilmiş mexanizmi müəyyən edilmişdir.

Belə ki, xarici subpodratçılar karbohidrogen fəaliyyətindən əldə etdikləri gəlirdən yalnız ödəniş mənbəyində mənfəət vergisinin ödəyiciləridirlər. Bu verginin dərəcəsi hər bir Saziş üzrə, Sazişin imzalandığı tarixə Azərbaycan Respublikasının vergi qanunvericiliyində mövcud olan mənfəət vergisi dərəcəsiindən asılı olaraq 5%, 6,25%, 7,5% və 8% həcmində müəyyən edilmişdir. Görülmüş iş və ya göstərilmiş xidmətlərə görə xarici subpodratçılara aparılan ödənişlərdən mənfəət vergisindən başqa heç bir vergi tutulmur və bununla da xarici subpodratçıların vergi məsuliyyəti və öhdəlikləri tamamilə yerinə yetirilmiş hesab olunur.

Sazişlərin hər birinin şərtləri həm Vergi Məcəlləsi, həm də digər Sazişlərin şərtlərindən fərqlənir. Hər halda Sazişlərin şərtləri, o cümlədən vergi tutmaya aid şərtləri müxtəlifdir və bu Sazişlərdə dövlət büdcəsinə ödənilməsi nəzərdə tutulan vergilər aşağıdakılardır:

1. Sazişin iştirakçıları tərəfindən ödənilən mənfəət vergisi;

2. Podratçılarının, əməliyyat şirkətlərinin və xarici subpodratçılarının işçi heyətinin vergiləri;
3. Ödəmə mənbəyində xarici subpodratçılardan tutulan gəlir vergisi;
4. Üçüncü şəxslərə payların satılmasından əldə olunan gəlirdən mənfəət vergisi.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 155 sayılı qərarı ilə iri vergi ödəyicilərinin və xüsusi vergi recimli müəssisələrin müəyyən edilməsinin meyarları təsdiq edilmişdir. Bu meyarlar iri vergi ödəyicilərinin və xüsusi vergi recimli müəssisələrin mərkəzləşdirilmiş qaydada uçota alınmasını (Vergi Məcəlləsinin 33.7-ci maddəsi) təmin etmək məqsədilə qəbul edilmişdir. Məlumat üçün bildirik ki, hazırda Azərbaycanda 238 xüsusi vergi rejimli müəssisə fəaliyyət göstərir.

Hər podratçı tərəfin, əməliyyat şirkətinin və subpodratçıların sazişlərlə müəyyən edilmiş qaydada rezident hesab edilən xarici əməkdaşları bilavasitə Azərbaycan Respublikasındakı əmək fəaliyyəti nəticəsində qazandıqları öz gəlirlərindən Azərbaycan Respublikasının gəlir vergisini ödəməyə borcludurlar.

Hər podratçı tərəf, əməliyyat şirkəti və subpodratçılar yerli əməkdaşlara münasibətdə Azərbaycan qanunverciliyinə uyğun olaraq gəlir vergisi, Azərbaycan Dövlət Sosial Müdafiə Fonduna ayırmalar və digər bu kimi ödənişlər üçün məsuliyyət daşıyırlar.

Xarici əməkdaşlardan və xarici fiziki şəxslərdən Azərbaycan Respublikası sosial təminat sistemində haqqlar və bu kimi oxşar ödənişlər ödəmək tələb edilmir. Hər bir Əməliyyat Şirkəti, Podratçı tərəf və Subpodratçı təşkilatlar təqvim rübü ərzində özünün yerli və vergi rezidenti olan xarici əməkdaşları ilə bağlı olaraq həyata keçirilmiş Azərbaycan şəxsi gəlir vergilərinin ümumi məbləği haqqında Vergilər Nazirliyinə hesabat təqdim etməlidirlər. Belə hesabat müəyyən edilmiş formaya uyğun olaraq təqvim rübü başa çatdıqdan sonra növbəti ayın 20-dək təqdim edilməlidir. Eyni zamanda hər bir Əməliyyat Şirkəti, Podratçı Tərəf və Subpodratçı təşkilatlar təqvim ili ərzində özünün vergi rezidenti olan xarici əməkdaşları ilə bağlı olaraq həyata keçirilmiş Azərbaycan şəxsi gəlir vergilərinin

ümumi məbləği haqqında müəyyən edilmiş formaya uyğun olaraq məlumat, bir sıra Sazişlərə əsasən isə xarici fiziki şəxsin illik gəlir vergisi Bəyannaməsini təqdim edirlər.

Hasilatın pay bölgüsü haqqında sazişlərin müddəalarına əsasən imzalanmış «Əlavə dəyər vergisi haqqında protokol»lar Azərbaycan Respublikasında karbohidrogen əməliyyatları üzrə fəaliyyətləri ilə bağlı tədarük edilən mallara, işlərə və ya xidmətlərə əlavə dəyər vergisi qoyulmasının və ona nəzarətin müəyyənləşdirilməsində istifadə ediləcək prosedurların qarşılıqlı anlaşmasını və qəbul edilməsini müəyyən edir. Hər bir podratçı tərəf, əməliyyat şirkəti və subpodratçılar karbohidrogen fəaliyyəti ilə bağlı (sıfır (0) faiz vergi dərəcəsi ilə) əlavə dəyər vergisindən azaddırlar. Əgər mallar, işlər və xidmətlər karbohidrogen fəaliyyətlərinin yerinə yetirilməsi üçün deyil, başqa məqsədlər üçün gətirilsə, onda belə malların, işlərin və xidmətlərin təqdim edilməsi Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq ƏDV-nə cəlb edilir.

Eyni zamanda karbohidrogen fəaliyyəti ilə bağlı podratçı tərəfə, əməliyyat şirkətinə və subpodratçılara hər hansı bir mal, iş və ya xidmətlər təqdim edən hər bir təchizatçı bu mal, iş və xidmətləri sıfır faiz (0%) dərəcə ilə ƏDV-dən azad edir.

Sözsüz ki, öz muxtariyyəti ilə fərqlənən Hasilatın Pay Bölgüsü haqqında Sazişlərə əsasən vergi öhdəliklərini vaxtlı-vaxtında yerinə yetirməyən tərəflərə tətbiq olunan cərimələr də Vergi Məcəlləsində göstərilənlərdən fərqlidir.

Məlum olunduğu kimi, neft yataqlarının istismarında bir çox tanınmış şirkətlər də fəal iştirak edirlər və onlar Hasilatın Pay Bölgüsü haqqında Sazişlərin müddəalarına uyğun olaraq bir neçə vergi növü ödəyirlər.

HPBS əsasən hər bir podratçı tərəfin iştirak payı və hüquqları müəyyən edilmişdir. Belə ki, Sazişə əsasən hər bir podratçı tərəfm iştirak payının müvafiq faizləri müəyyən edilmişdir. Eyni zamanda Sazişlə hər bir podratçı tərəfə həmin sazişin şərtlərinə uyğun olaraq və onun qüvvədə olduğu müddət ərzində kontrakt sahəsinin hüdudları daxilində və həmin sahə ilə bağlı neft-qaz əməliyyatları aparmaq üçün müstəsna hüquq verir. Qeyd olunduğu kimi, Saziş üzrə hüquq və öhdəliklərin satışından və ya daimi ötürülməsindən əldə olunan xalis gəlir müvafiq

mənfəət vergisinə cəlb edilir. Müqavilədə iştirak payının satışından əldə edilmiş gəlirdən tutulan vergi mənfəət vergisinin dərəcəsi ilə ödənilir.

Bundan başqa, neft müqaviləsinin vergi qoyma mexanizmində bir sıra xüsusiyyətlərinə bir daha nəzər yetirək. Belə ki, podratçılar yalnız müqavilədə göstərilən vergilərə cəlb olunur, və hər bir podratçı tərəf ayrı-ayrılıqda vergi məsuliyyəti daşıyır; ikiqat vergitutma haqqında mövcud sazişlər vergi güzəştlərini təmin etmək məqsədilə tətbiq oluna bilər; ölkənin digər hər hansı qanunvericilik aktları ilə uyğun gəlmədiyi hallarda müqavilənin şərtləri üstün qüvvəyə malikdir; podratçılar qeyri-karbohidrogenlər sahəsində fəaliyyətindən daxili qanunvericilik çərçivəsində vergi ödənilməsi üçün məsuliyyət daşıyır; podratçı tərəf, əməliyyat şirkəti, xarici subpodratçılar sosial təminat, məşğulluq və pensiya fondlarına müvafiq məbləğlər ödəyirlər.

Göründüyü kimi, karbohidrogen fəaliyyəti ilə bağlı vergi siyasəti öz xüsusiyyətləri ilə seçilir. Azərbaycanın neft sektoruna nəhəng sərmayələri cəlb etmək, dünya miqyaslı investisiya proqramlarını reallaşdırmaq üçün vergi siyasətinin optimallaşdırılması və daim çevik iqtisadi alət olaraq istifadə edilməsi ölkənin strateji maraqları çərçivəsindədir.

Vergi orqanı (hal-hazırda Vergilər Nazirliyi yanında «İri vergi ödəyiciləri ilə iş üzrə» Departament) hər podratçı tərəfə, əməliyyat şirkətinə və subpodratçılara ƏDV-dən azad olduğunu və yaxud onun sıfır faiz (0) dərəcəsini təsdiq edən sertifikatları Podratçı tərəfin bu jür sertifikat verilməsi haqqındakı sorğusundan sonra otuz gün müddətində təqdim edir. Əməliyyat şirkəti, podratçı tərəf və ya subpodratçı ilə karbohidrogen fəaliyyəti ilə bağlı malların, işlərin və xidmətlərin təqdim edilməsinə dair müqavilə bağlanmış hər bir subpodratçının ƏDV-nə sıfır (0) faiz dərəcəsi ilə cəlb olunma haqqında sertifikatı almaq üçün müxtəlif protokollarda nəzərdə tutulmuş ərizə ilə Vergilər Nazirliyinə müraciət etmək hüququ vardır.

Vergilər Nazirliyi tərəfindən ƏDV-dən sıfır faiz (0) dərəcə ilə azad olunma haqqında sertifikat verilmiş hər bir əməliyyat şirkəti, podratçı tərəf və subpodratçı təşkilat təqvim rübü ərzində müəyyən edilmiş formada ƏDV bəyannaməsini

təqvim rübü başa çatdıqdan sonra növbəti ayın 20-dən gec olmayaraq təqdim edir. Bu zaman ƏDV hesab-fakturalarının və ya idxal sənədlərinin surətləri və ödənişi təsdiq edən sənədlərin surətləri vergi orqanına təqdim edilir. Həmçinin təqvim rübündə ƏDV-dən sıfır faiz (0%) dərəcəsi ilə azad olunma haqqında sertifikatın surətləri təqdim edilmiş bütün təşkilatların adları qeyd olunmuş siyahısı vergi orqanına ƏDV bəyannaməsi ilə birlikdə təqdim olunur.

Hasilatın pay bölgüsü haqqında sazişlərin müddəalarına əsasən imzalanmış «Azərbaycan Respublikası idxal-ixrac rüsumları və vergiləri haqqında protokol»lar Azərbaycan Respublikasında karbohidrogen əməliyyatları üzrə fəaliyyətləri ilə bağlı tədarük edilən mallara, işlərə və ya xidmətlərə idxal və ixrac vergilərinin qoyulmasının, azadolunma və ona nəzarətin müəyyənləşdirilməsində istifadə ediləcək prosedurların qarşılıqlı anlaşmasını və qəbul edilməsini müəyyən edir. Lakin əgər mallar, işlər və ya xidmətlər karbohidrogen əməliyyatlarının yerinə yetirilməsi üçün deyil, başqa məqsədlər üçün gətirilsə, onda belə mallar, işlər və ya xidmətlər Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq idxal və ixrac vergilərinə cəlb edilir. Hər bir əməliyyat şirkəti, podratçı tərəf və ya subpodratçı təşkilat hasilatın pay bölgüsü haqqında sazişin müddəalarına əsasən idxal, ixrac və yenidən ixrac rüsumlarından azad olduğunu bildirən idxal və ixrac vergilərindən azad olunma sertifikatı almaq üçün Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinə yazılı şəkildə ərizə ilə müraciət edir. Bir sıra sazişlər üzrə həmin ərizə forması Dövlət Gömrük Komitəsinə təqdim edilmədən əvvəl Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyində təsdiq oldunur. Dövlət Gömrük Komitəsi yazılı ərizənin alınmasından sonrakı 30 təqvim günü ərzində müəyyən edilmiş formada idxal və ixrac vergilərindən azad olunma haqqında nömrələnmiş sertifikat verir. Dövlət Gömrük Komitəsi bu sertifikatın verilməsinə imtina edərsə, bu halda həmin şirkətə yazılı şəkildə səbəbini izah edir. İdxal və ixrac vergilərindən azad olunma haqqında sertifikat bir il ərzində və ya subpodratçı ilə bağlanmış müqavilənin qüvvədə olduğu müddətdə etibarlı olur. Etibarlılıq müddəti bitmiş sertifikatlar Dövlət Gömrük Komitəsinə təhvil verilir. Hər hansı idxal və ixrac vergilərindən azad olunma sertifikatı başqasına ötürülə və ya verilə bilməz.

Xariciş adamları üçün Azərbaycan mənbəyindən əldə olunan gəliri kimi müəyyən edilən və qeyri-rezidentin Azərbaycan Respublikasının ərazisindəki daimi nümayəndəliyinə aid olmayan ümumi gəlirindən ödəmə mənbəyində xərclər çıxılmadan dividendlər, faizlər, muzzdu işlə əlaqədar alınan gəlirlər istisna olmaqla işlərin görülməsindən və ya xidmətlərin göstərilməsindən əldə edilən gəlirlər, icarə haqqı və royalti 10%, rezident müəssisənin və ya sahibkarlıq lizinqi, o cümlədən maliyyə lizinqi əməliyyatı üzrə ödəmələri, habelə risqin sığortasına və ya təkrar sığortasına dair müqaviləyə uyğun olaraq sığorta ödənişləri 4%, Azərbaycan Respublikası ilə digər dövlətlər arasında beynəlxalq rabitə və ya beynəlxalq daşımalar həyata keçirilərkən rabitə və ya nəqliyyat xidmətləri üçün rezident müəssisəsinin və ya sahibkarın ödəmələri 6% dərəcəsi ilə vergiyə cəlb olunur.

Qeyri-rezidentin daimi nümayəndəliyindən mənfəət vergisindən əlavə olaraq bu daimi nümayəndəliyin xalis mənfəətindən həmin qeyri-rezidentə köçürdüyü hər hansı məbləğdən 10% dərəcə ilə vergi tutulur. Eyni zamanda, Vergi məəcəlləsində investisiyaya yönəldilən hissəsi vergiyə cəlb olunmadan, əsas fondların aktiv hissəsi isə əmlak vergisindən azad olunmuş, vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə vergi ödəyicilərinə vergi orqanları tərəfindən tətbiq olunan maliyyə sanksiyaları da xeyli yüngülləşdirilmişdir. Azərbaycan Respublikasının rezidenti olmayan şəxslərin gəliri, əgər bu gəlirlər Azərbaycan Respublikasının rezidenti olmayan işə götürülən tərəfindən, yaxud onun adından ödənilirsə və qeyri-rezidentin daimi nümayəndəliyi tərəfindən və ya onun adından, yaxud daimi nümayəndəlikdə fəaliyyəti ilə əlaqədar ödənilirsə bu halda vergidən azaddır.

Azərbaycanda həyata keçirilən vergi islahatlarının əsas məqsədi xarici və daxiliş adamları, investitorları üçün eyni səviyyəli vergi mühiti yaratmaqdan ibarətdir. Hələ Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev 2002–ci il üçün dövlət büdcəsinin təsdiqi barədə fərmanında iqtisadi inkişafı problemlili olan regionlarda vergi tətillərinin tətbiqi imkanlarının araşdırılmasını nəzərdə tuturdu. Deməli prioritetlər dəyişir-vergi güzəştləri vergi tətilləri və investisiya vergi krediti kimi tədbirlərlə əvəz oluna bilər. Bir tərəfdən baxanda bu tədbirlər vergi gəlirlərinin

azaldılmasına, digər tərəfdən isə bu müvəqqəti xarakter daşıyaraq investisiyaların iqtisadiyyatımıza yönəldilməsinə səbəb olar.

İnvestisiya fəaliyyətinin vergiimtiyazı amortizasiya siyasəti ilə sıx əlaqədədir ki, bu da istehsal potensialının daha intensiv yeniləşdirilməsinə istiqamətləndirilmişdir. Təsərrüfat subyektlərinin xüsusi investisiya istehsal resurslarına amortizasiya ödənişlərinin əhəmiyyətini artırmaq üçün fikrimizcə, mövcud amortizasiya normalarına yenidən baxılmasını sürətləndirmək və onun yeni üsullarının tətbiqini genişləndirmək məqsəduyğundur.

Ümumiyyətlə, qeyd etmək lazımdır ki, vergi güzəştləri verilərkən müəyyən bir nisbət gözləmək lazımdır. Əvvəlcə, vergi güzəştlərinin çoxluğu vergitutma bazasının azalmasına səbəb olur. İkincisi isə güzəştlərlə tənzimləmə vergi ödəyicilərinin bərabərliyi prinsiplərini pozur.

Azərbaycan Respublikasında həyata keçirilən vergi siyasəti, yaradılmış vergi mühiti son illərdə xarici vergi ödəyicilərinin sayının artmasına səbəb olmuşdur. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Şərqi və Mərkəzi Avropa, Baltikyanı və Cənubi Qafqazın əksər ölkələrindən fərqli olaraq Azərbaycan investisiyaların cəlb edilməsi prosesinə ən axırıncı qoşulmuşdur. Lakin, buna baxmayaraq ölkəmiz bu sahədə qısa zamanda çox inkişaf etmiş və uğur qazanmışdır.

Nəticə və Təkliflər

Qeyd etdiyimiz kimi xarici investisiyaların ölkəyə cəlb edilməsi ölkə iqtisadiyyatının inkişafı üçün çox mühüm əhəmiyyətə malikdir. Lakin burada bir sıra amilləri nəzərə almaq lazımdır. Belə ki, xarici investisiyaların iqtisadiyyata davamlı cəlb olunması sonradan bir sıra mənfi fəsadlara gətirib çıxarır. Elə bu səbəbdən də daxili investisiyaların təhlili çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir və dissertasiyada olunan təhlil bir daha sübut edir ki, daxili maliyyə mənbələrinin rolu get-gedə artır. Belə ki, əhalinin həyat səviyyəsinin yaxşılaşması, bankların kreditləşdirmə əməliyyatlarının genişlənməsi investisiyaları daxili maliyyə mənbələri hesabına maliyyələşdirməyə imkan verir. Daxili maliyyə mənbələrinin rolunun belə artması hökuməti bu məsələyə xüsusi diqqət ayırmağa vadar etmişdir. Belə ki, xüsusi sektorun inkişaf etdirilməsi məqsədilə Sahibkarlığa yardım milli fondunun yaradılması, bir sıra vergi güzəştlərinin tətbiqi, vergi dərəcələrinin aşağı salınması və s. tədbirlər buna əyani sübutdur. Əhalinin maddi rifah halının yaxşılaşması ilə əlaqədar bankların əhalinin inamının qazanması məqsədilə bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsi və bunun nəticəsində də əhalinin banklarda əmanətlərinin artması artıq müşahidə olunur.

İnvestisiyaların iqtisadiyyatın bütün sahələrinə də cəlb edilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Dissertasiyadakı təhlildən aydın görünür ki, daxili maliyyə mənbələri hesabına iqtisadiyyatın digər sahələri də get-gedə inkişaf edir. Buna misal olaraq tikintini göstərmək olar. Lakin tikinti sektorunun son zamanlar belə vüsət alması heç də o demək deyildir ki, digər sahələrdə də bu cür inkişaf vardır. Əgər kənd təsərrüfatının strukturuna diqqət yetirsək görürük ki, burada hələ də kifayət qədər irəliləyiş yoxdur. Son zamanlar isə əkin sahələrimizin otlaqlara çevrilməsi də bu problemin ciddiliyindən xəbər verir. Bu sahələrə xüsusi dövlət diqqətinin göstərilməsi çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Elə bu məqsədlə də son zamanlar «Aqrolizinq» səhmdar cəmiyyətinin yaradılması bu istiqamətdə atılmış addımlardan biridir. Lakin burada da bir sıra çatışmazlıqlar vardır, belə ki lizinqin

müddətinin az olması və faizin yüksək olması fermerləri riskə getməməyə vadar edir.

Bu problemi aradan qaldırmaq üçün qısa bir zamanda ciddi islahatlar aparmaq lazımdır. Bu islahatlara əsasən neft sektoruna birbaşa investisiyalara məhdudiyyətin qoyulması və digər sahələrin inkişafı üçün dövlət yardımının edilməsini göstərə bilərik.

Azərbaycanın uzunmüddətli dövrdə dayanıqlı və tarazlı inkişafının təmin edilməsində xarici və daxili investisiyaların cəlb edilməsi əhəmiyyətli rol oynayır. İnvestisiyaların böyük məbləğdə istehsal sahələrinə cəlb edilməsini təmin etmək üçün özəl investisiyaların dəstəyi də vacibdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin həyata keçirdiyi iqtisadi siyasətə uyğun olaraq investisiya siyasətinin düzgün həyata keçirilməsi nəticəsində ölkədə dayanıqlı inkişaf edən bazar iqtisadiyyatı daha da təkmilləşəcək, kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı sürətlənəcək, əhəlinin məşğulluğuna nail olmaqla əmək ehtiyatlarından daha səmərəli istifadə təmin olunacaqdır.

Ölkədə əlverişli investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması məqsədilə aşağıdakı məsələlər diqqət mərkəzində saxlanılmalı və bu istiqamətdə tədbirlər həyata keçirilməlidir:

- ümumi təsərrüfatçılıq şəraitinin yaxşılaşdırılması;
- şəxsi mülkiyyətin forması və korporativ idarəetmənin təkmilləşdirilməsi;
- mülkiyyət formasından asılı olmayaraq bütün investorlar üçün daha əlverişli rəqabət mühitinin yaradılması;
- investisiya fəaliyyətinin hüquqi-normativ bazasının daha da təkmilləşdirilməsi;
- investisiyaların inkişaf prosesinə yardımın artırılması;
- stabil hüquqi-normativ rejimin təmin edilməsi məqsədilə dövlətin rolunun artırılması;

- investisiya obyektlərinin seçimi və təhlili məqsədilə müəssisələr haqqında investorların məlumatlandırılması sisteminin təkmilləşdirilməsi;
- əmanətlərin investisiyalara səmərəli transformasiyasını təmin edən müasir institusional infrastrukturun inkişafına yardımın artırılması;
- biznesin informasiya təminatının yaxşılaşdırılması, mühasibat uçotunun və statistikanın beynəlxalq standartlar əsasında təkmilləşdirilməsi və s.

Digər tərəfdən istər dövlət və istərsə də özəl investisiyalar sahəsində siyasətin əsas istiqamətləri müəyyən olunmalıdır. Belə ki, neft sektoru ilə yanaşı qeyri-neft sektorunun və eyni zamanda regionların inkişafına həm xarici, həm də daxili investisiyaların yönəldilməsini stimullaşdırmaq üçün aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi vacib hesab edilir:

- dövlətin investisiya siyasətinin tam şəffaf olmasını təmin etmək;
- regionların coğrafi şəraitinə uyğun olaraq onlar arasında investisiyaların bölüşdürülməsini təmin etmək;
- ölkədə investisiya fəaliyyətinin sosial istiqamətinin genişləndirilməsi, insan kapitalına, infraqurultura qoyulan investisiyaların prioritetliyinin artırılmasına nail olmaq;
- ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin olunması üçün nəzarəti gücləndirmək;
- xarici ticarət rejimində təkmilləşdirmələr aparmaqla özəlləşdirilmiş müəssisələrin texnoloji cəhətdən yenidən qurulması üçün müasir texnologiyanın ölkəyə gətirilməsinə əlverişli şərait yaratmaq;
- ölkədə fəaliyyət göstərən müəssisələrin inkişafı üçün investisiyaya olan tələbatını artırmaq;
- neft sektoru ilə yanaşı qeyri-neft sektorunun inkişafı məqsədilə birbaşa xarici investisiyaların istehsalə yönəldilməsini təşkil etmək;
- daxili investisiyalarla yanaşı birbaşa xarici investisiyaların ixrac yönümlü və əlavə dəyərin xüsusi çəkisi yüksək olan sahələrə yönəltmək;

- restrukturizasiya prosesinin davam etdirilməsi yolu ilə yerli müəssisələrin investisiya cəlbediciliyini artırmaq.

Dissertasiya işində investisiya fəaliyyətinin real göstəricilər vasitəsilə səmərəliliyi qiymətləndirilmişdir. Bu qiymətləndirmə zamanı 2007-2015-ci illər təhlil edilmişdir. Məhz bu mərhələdə bəzi ziddiyyətlər olmuş və iqtisadi inkişafda qeyri sabit inkişaf və son dövrlərdə inkişaf müşahidə olunmuşdur. İlk növbədə investisiyaların və ÜDM-un illər üzrə artım tempiərini müəyyən edilmişdir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsi
2. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi 2016
3. «İnvestisiya fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu
4. «Büdcə sistemi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu
5. «Vergi tənzimlənməsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu
6. «Xariciinvestisiyaların qorunması haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu
7. Azərbaycanın statistik göstəriciləri.
8. Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyinin statistik məlumatları
9. Abbasov A.H. Azərbaycanda maliyyə bazarının formalaşması və bazar iqtisadiyyatında maliyyə-kredit sisteminin problemləri. Bakı, «Poliqraf» LTD, 2003, 332 s.
10. Abbasov A.B., Abdullayev Z.S. Neft sənayesinin iqtisadiyyatı və idarəedilməsi. Bakı, 2000
11. Sosial-iqtisadi inkişafın maliyyə-büdcə parametrlərinin tənzimlənməsi: Monoqrafiya. Ə.Ələkbərov; AMEA İqtisadiyyat İnstitutu.- B.: Elm, 2007
12. Ölkə iqtisadiyyatının sağlamlaşdırılması və Makroiqtisadi göstəricilərin yaxşılaşdırılması sabitliyin bəhrəsidir. Ə.Ələkbərov /Azərbaycan . 2000

13. Əliyev M.T. Azərbaycan iqtisadiyyatının formalaşması və inkişaf problemləri. Bakı, 2002
14. Quliev F. Millət və dövlət gəlirləri. Bakı, 2004, 328 s.
15. İqtisadi İslahatlar Mərkəzi “Azərbaycan Respublikasında investisiya mühitinin qiymətləndirilməsi” Bakı, 2003
16. İsayev S.Z. İnvestisiya qoyuluşunun səmərəliliyinin müəyyənləşdiril əsinin bəzi məsələləri, İqtisad elmləri: Nəzəriyyə və praktika jurnalı, Bakı, ADİU, 2003
17. İmanov Q., Həsənov Y. Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafının modelləri. Makroiqtisadi təhlil. Bakı. Elm, 2001, 248 s.
18. Kərimov V., Erdal A. İnvestisiya layihələrinin hazırlanması və qiymətləndirilməsi, Bakı, 2002
19. Kəlbəyev Y.A. Fiksəl siyasət və milli iqtisadiyyatın tənzimlənməsi problemləri. Monoqrafiya. Bakı, 2005
20. Səfərov S.İ. İqtisadi siyasət strategiyası. Konseptual əsaslar. Bakı, Azərbaycan Dövlət nəşriyyatı, 2000, 300 s.
21. Şəkəraliyev A.Ş. Keçid iqtisadiyyatı və dövlət. Bakı, 2000
22. Бланк И.А. Инвестиционный менеджмент. Киев. 1995. с.315
23. Блех Ю., Гетче У. Инвестиционные расчеты. Модели и методы оценки инвестиционных проектов. Калининград. 1997. с.437
24. www.president.az
25. www.unec.edu.az/ magistr dissertasiyası/ Yusifofa Ulduz
26. www.stat.gov.az
27. www.taxes.gov.az

28. www.vergijurnali.az
29. Qafarov V.A. “Azərbaycan iqtisadiyyatının investisiya problemləri” magistr dissertasiyası. UNEC 2015.
30. Orucov S.E. “Regionların davamlı sosial iqtisadi inkişafında vergi amilinin rolu” magistr dissertasiyası. UNEC 2014.
31. Əliyev M.O. “Müəssisələrin investisiya fəaliyyəti və onun inkişaf istiqamətləri” magistr dissertasiyası. UNEC 2014.
32. Qasimov R.B. “Maliyyə-vergi siyasətinin regionların sosial-iqtisadi inkişafına təsiri” magistr dissertasiyası. UNEC 2014.
33. Abbasova S.R. “Azərbaycan Respublikasında xarici investisiyaların sosial-iqtisadi səmərəliliyinin yüksəldilməsi problemləri” magistr dissertasiyası. UNEC 2014.
34. Rzayev P.Q. “Biznes mühitinin formalaşmasında vergi mexanizmlərinin rolu” elmi məqalə. Vergi jurnalı 2012.
(<http://webcityhost.net/vergiler/upload/File/2012-7.pdf>)
35. “Faydalı biznes və investisiya mühitinə dair vəsait” ATƏT 2008.
(<http://www.osce.org/az/eea/19772?download=true>)
36. “İnvestisiyanın vergi stimullaşdırılması” elmi məqalə.
(<http://www.vergiler.az/art-view/1567/>)
37. Abbasov A. “Xarici ölkələrin vergi sistemləri” buraxılış işi. 2013.
(http://referat.ilkaddimlar.com/d_word_refe_ekono_294.doc)
38. Yahudov X.M. “Müəssisələrin investisiya fəaliyyətinin stimullaşdırılmasının vergitutma aspektləri” elmi məqalə. Vergi jurnalı 2013.
(<http://vergijurnali.az/upload/File/N3-p3.pdf>)

39. Yusifova U.Z. “Vergi ödənişlərinin optimallaşdırılması istiqamətləri” magistr dissertasiyası. UNEC 2016.

(http://unec.edu.az/application/uploads/2016/03/yusifova_ulduz.pdf)

40. Abdullayev Ş.Ə. “Heydər Əliyev və Azərbaycanda vergi siyasəti” elmi məqalə. 2013. (<http://www.maliyye.gov.az/node/1576>)

Xülasə

Bu dissertasiyada ölkədə investisiya mühitinin formalaşması istiqamətləri müəyyən edilmiş və investisiya sahəsinə vergitutmanın təsiri imkanları təhlil edilmişdir. Vergi islahatlarının həyata keçirilməsində, vergi mexanizmlərinin səmərəliliyinin yüksəkdilməsi tədbirlərinin hazırlanmasında, vergi ödənişlərinin optimallaşdırılması istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsində, investisiyaların təşviqində, büdcə gəlirlərinin artırılmasında, mütərəqqi vergi sisteminin formalaşmasında tədqiqatın praktiki əhəmiyyətindən elmi mənbə kimi istifadə edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının vergi siyasətinin investisiyaların təşviqinə təsiri qiymətləndirilmiş və elmi cəhətdən əsaslandırılmış təkliflər verilmişdir.

РЕЗЮМЕ

В Азербайджанской Республике определены направления формирования инвестиционного климата, изучены возможности влияния налогообложения на инвестиционную привлекательность. Практическое значение исследования заключается в том, что ее результаты использованы в качестве научной основы для реализации налоговых реформ, подготовке мероприятий по повышению эффективности налогового механизма, определении направлений оптимизации налоговых выплат, стимулировании инвестиций, повышении бюджетных доходов, формировании прогрессивной налоговой системы. В работе дана оценка влияния налоговой системы Азербайджанской Республики на стимулирование инвестиций.

SUMMARY

The directions of the formation of investment climate in the Republic of Azerbaijan have been defined and the possibilities of impact of taxation on investment attractiveness have been analyzed. The practical significance of the research in the implementation of tax reforms, preparation of measures to improve efficiency of tax mechanisms, identifying areas for optimization of tax payments, investment promotion, increasing budget revenues, formation of prospective tax system have been used as scientific sources. The impact of tax policy on the promotion of investments in the Republic of Azerbaijan and has been evaluated and the scientifically grounded proposals have been made.

**Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin Magistratura mərkəzinin
magistranı
Səfərov Rəşad Səfər oğlunun
« İntestisiyaların stimullaşdırılmasında vergi siyasətinin rolu » mövzusunda
dissertasiya işinin**

REFERATI

Mövzunun aktuallığı. Qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən həyata keçirilən uğurlu siyasət ölkədə yeni inkişaf modelinin formalaşmasına və ölkənin dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyasına, neft və qeyri-neft sektorunun dinamik inkişafına, əhalinin rifah halının yaxşılaşmasına, iqtisadiyyatın tarazlı və proporsional tərəqqisinə şərait yaratmışdır.

Beynəlxalq təcrübədən məlumdur ki, bir çox ölkələr iqtisadiyyatlarında yaranmış böhran vəziyyətinin aradan qaldırılmasında xarici kapitaldan daha geniş istifadə etmişlər. Belə ki, ölkədə, əhalinin yoxsulluq səviyyəsindən aşağı həddə yaşaması və büdcə kəsirinin həddən artıq böyük olması şəraitində nə dövlət və nə də yerli sahibkarlar hər hansı bir tədbirə əl ata bilmirlər. Belə bir şəraitdə xarici kapitalın cəlb olunması və istifadəsi həm ölkəyə yeni texnologiyanın cəlb olunması, həm də yeni iş yerlərinin açılması deməkdir. Lakin bunların hamısını xarici investisiyaların sayəsində etmək də düzgün deyil. Belə ki, iqtisadi inkişafa nail olduqca başqa alternativ maliyyə mənbələrini aşkar etmək lazım gəlir və bu maliyyə mənbələrini də daxildə axtarmaq lazımdır. Bu günki gündə daxili maliyyə mənbələrinin investisiya fəaliyyətinə cəlb olunması çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

İntestisiya siyasətinin həyata keçirilməsində mövcud hüquqi baza əvvəlcə qəbul edilmiş qanunlar, ilkin investisiya axınına mane olan bürokratik əngəlliklərin aradan qaldırılması məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq qərarları, Azərbaycanın iqtisadi potensialı barədə xarici investitorlara verilmiş geniş məlumatlar, onlara dövlətin adından verilmiş təminatlar mühüm rol oynayır.

Hal-hazırda ölkədə investisiya siyasətinin həyata keçirilməsində qarşıda duran ən mühüm məsələlər investisiyaların idarə edilməsi prosesinin yaxşılaşdırılması, dövlət investisiya proqramının başa çatdırılması, investisiya layihələrinin iqtisadi əsaslandırılmalarının idarəetmə potensialının artırılması, respublikanın hər bir rayonunun sosial-iqtisadi inkişafının imkanlarını özündə əks etdirən investisiya xəritələrinin hazırlanması və regionlara investisiya sərmayələrinin səviyyəsinin yüksəldilməsidir.

Dissertasiyanın məqsəd və vəzifələri. Bu magistr dissertasiyasının məqsədi ölkədə əlverişli investisiya mühitinin formalaşmasından, vergi yükünün beynəlxalq təcrübəsinin öyrənilməsindən, vergi ödənişləri sisteminin səmərəliyinin qiymətləndirilməsindən, vergi ödənişləri sisteminin optimallaşdırılması istiqamətlərinin və onun təkmilləşdirilməsi yollarının müəyyən edilməsindən ibarətdir.

Dissertasiyanın vəzifələrinə isə vergilərin və vergi ödənişləri sisteminin əsas xüsusiyyətlərinin müəyyən edilməsi, vergi yükünün beynəlxalq təcrübəsinin öyrənilməsi, Azərbaycanda əlverişli investisiya mühitinin formalaşmasının müəyyən edilməsi, vergi yükünün səmərəliyinin müəyyən edilməsi və qiymətləndirilməsi və vergi dərəcələrinin optimal səviyyəsinin müəyyən edilməsi aiddir.

Tədqiqat işinin predmeti. Tədqiqat işinin predmetini Azərbaycanın müasir vergi sistemi, investisiya mühiti təşkil edir.

Tədqiqat işinin obyektini. Tədqiqat işinin obyektini isə vergi infrastrukturunun fəaliyyətinin göstəriciləri və ölkə iqtisadiyyatının inkişafı üçün investisiyaların təşviqində vergilərin optimal rolunun müəyyən edilməsi təşkil etmişdir.

Tədqiqat işinin informasiya bazası. Bu tədqiqatın informasiya bazasını Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyinin Nazirliyinin statistik məlumatları və Azərbaycan Respublikası Statistika Komitəsinin, İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyinin illik hesabatları təşkil etmişdir.

Tədqiqat işinin nəzəri və metodoloji əsaslarını klassiklərin, Azərbaycanın və xarici ölkələrin elmi əsərləri vergilər, vergitutma, vergi siyasəti və vergi sistemi haqqında elmi əsərləri, Azərbaycan Respublikasının qanunları və normativ aktları, vergi yükünün əsas istiqamətlərini müəyyən edən Hökumətin qərarları və Vergilər Nazirliyinin normativ-hüquqi aktları təşkil edir.

Tədqiqat işinin elmi yeniliyi. Investisiyaların nəzəri və praktiki tərəfləri və vergi yükünün beynəlxalq təcrübəsi öyrənilmişdir. Azərbaycanda vergi siyasətinin investisiya mühitinə təsirinin müasir vəziyyəti təhlil edilmiş və investisiya mühitinin yaxşılaşdırılmasında vergitutmanın təkmilləşdirilməsi istiqamətləri müəyyən edilmişdir.

Dissertasiyanın praktiki əhəmiyyəti. Bu magistr dissertasiyasının praktiki əhəmiyyəti gələcəkdə bu cür problemləri diqqət mərkəzində saxlamaqla elmi tədqiqat işlərində üçün faydalı olacağından ibarətdir.

Dissertasiyanın həcmi və strukturu. Dissertasiya işi kompüter yazısı ilə müvafiq standartlara uyğun yazılmış və 77 səhifədən ibarətdir. Tədqiqat işi girişdən, üç fəsildən, nəticədən və ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.